

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Kultuuriteaduste ja kunstide instituut
Etnoloogia osakond

Anna–Kristina Rätsep
MUUSEUMI JA KOGUKONNA SUHTED – SAATSE SETO MUUSEUMI
NÄITEL
Bakalaureusetöö

Juhendaja: professor Kristin Kuutma

Tartu 2015

Sisukord

Sisukord.....	2
Sissejuhatus	3
1. Muuseumide ja kogukonna varasem uurimislugu.....	7
1.1 Setumaa muuseumide ajalooline ülevaade.....	10
2. Teoreetiline raamistik.....	13
2.1 Muuseumi mõiste	13
2.2 Muuseum ja kogukond.....	13
2.3 Muuseum ja kultuuripärand	16
3. Meetodid ja allikad.....	20
3.1 Välitöö läbiviimise koht.....	20
3.2 Intervjuud	21
3.3 Refleksiivseid tähelepanekuid.....	22
4. Saatse Seto muuseumi püsiekspositsioon	24
5. Saatse Seto muuseumi tähendused Saatse nurga kogukonnale	28
5.1 Kogukond muuseumi loojana	28
5.2 Materiaalne kultuur Saatse küla ja Setumaa representeerijana	33
5.3. Muuseumiüritused ühtsustunde loojana	39
5.4. Muuseum kui kohalik külastuspaik.....	42
5.5 Muuseumi suunatus “võõrastele”	46
Kokkuvõte	50
Kirjandus	54
Summary.....	59
LISAD	63
Lisa 1. Välitööl kasutatud küsimustik.....	63
Lisa 2. Fotod.....	64

Sissejuhatus

Saatse Seto muuseum on 1974. aastal kogukondlikul algatusel loodud muuseum ajaloolisel Setumaal¹ Saatse külas Värskas vallas Põlvamaal. Käesoleva töö eesmärk on uurida Saatse muuseumi lähedal elava kogukonna suhtumist Saatse Seto muuseumisse. 2014. aasta suvel viisin läbi välitööd Saatse piirkonnas ja uurisin, milline on muuseumi tähendus kogukonna jaoks tänapäeval. Olen sündinud Tallinnas, mistõttu Setumaa uurimine on minu jaoks sisenemine võõrasse kultuuriruumi. Ajendi uurida Saatse piirkonna kogukonna arvamust Saatse muuseumi kohta sain lugedes Saatse Seto muuseumijuhataja Tea Korela magistritööd “Muuseumitöötaja roll kultuuripärandi vahendamisel Saatse Seto muuseumi näitel”. See magistritöö on eneserefleksioon, mille käigus Korela analüüsib muuseumitöötaja rolli seto kultuuripärandi vahendamisel. Saatse muuseumi oluliseks eesmärgiks on muuseumijuhataja sõnul suhtlemine kogukonnaga. Ühiste tegevuste kaudu toimub kogukonna liikmetega kommunikatsioon, mis tagab muuseumile läheduse kogukonnaga (Korela 2011: 5). Tutvudes Korela magistritööga, sain ülevaate muuseumi ajaloost ja eesmärkidest seoses Saatse Seto muuseumi uue püsiekspositsiooni koostamise ja avamisega 2010. aastal (Korela 2011: 46). Töös on esindatud seega pärandispetsialisti arvamus Saatse Seto muuseumi ja kogukonna suhetest. Magistritööd lugedes tekkis mul soov välja selgitada kogukonna enda vaatepunkt.

Teisalt ajendas mind käesolevat uurimust kirjutama muuseumide valdkonnas toimunud paradigmuuutus. Muuseumide ei nähta 21. sajandil ainult esemete koguja ja säilitaja rollis, vaid tähtsustunud on muuseumide avatus ja suunatus kogukondadele. Muuseumidele omistatakse sotsiaalset tähendust, kus eesmärgiks on muutunud koostöö kogukondadega. Kõnelema on hakatud muuseumide demokratiseerumisest, kus muuseumi seismise väärtuste ehk esemete kõrval on uurijate huvis keskse koha omandanud kogukonna väärtuste esiletoomine ja kuuldavaks tegemine (Watson 2007).

¹ Eestikeelses kirjanduses on traditsiooniliselt kasutusel olnud termin “setu”. Aktiivsed setod on kasutusse võtnud setukeelse enesenimetuse “seto”, näidates, et nad väärtustavad seto keele ja kultuuri eripära (Jääts 1998: 8). Käesolevas uurimuses kasutan ise kirjakeelset väljendit “setu”, säilitades seeläbi uurijapoolse neutraalsuse setu keele ja kultuuri suhtes. Tsiteeritud ja refereeritud tekstis olen jätnud autori poolse kirjaviisi muutmata, kasutades sellisel juhul terminit “seto”.

Kogukond on keeruline mõiste, millel ühtne tähendus puudub.² Kogukonna kujunemise eelduseks on teatud kokkukuuluvustunde kogukonna liikmete vahel. Muuseumid on tihedalt seotud kogukondadega, mis võivad moodustuda erinevate tunnuste alusel: rahvus, etnilisus, sugu, vanus, asukoht, vms (Watson 2007). Muuseumides talletatud materiaalsel kultuuril on tänapäeval oluline roll kogukondade identiteediloomes ja selle representeerimises (Crooke 2008). 20. sajandi teisel poolel on rahvusliku kogukonna kõrval esile kerkinud muud kuuluvustunde alusel loodavad kogukonnad, mille liikmed on hakanud endale õigusi juurde taotlema, astudes seeläbi dialoogi riiklike võimustruktuuridega (Kaplan 2006). Möödunud sajandi viimastel kümnenditel on loodud rohkelt kogukonna muuseume, mis representeerivad rahvusliku kõrval ka etnilisi kogukondi (Kaplan 2006, Clifford 1997).

Käesoleva töö jaoks on olulised kaks kogukonna tasandit. Ühelt poolt käsitlen külakogukonda. Uuritavat kogukonda piiritlen Saatse nulgaga³, mis asub Värskas vallas Põlvamaal. Saatse nurga keskuseks peetakse Saatse küla (Kirstaja 2013). Välitööd viisin läbi nii Saatse külas kui ka selle lähikülades (Samariina, Saabolda, Litvina, Ulitina, Perdagu). Valisin välitööpaigaks Saatse nurga, kuna mind huvitasid eelkõige Saatse Seto muuseumi vahetus läheduses elavate inimeste arvamused. Käesolevas töös on vaatluse all külakogukond selle tänapäevases mõistes. Traditsiooniline külakogukond Setumaal on Pille Runneli sõnul kadunud seoses moderniseerumise ja linnastumise protsessidega (Runnel 2002).⁴ Teisalt käsitlen kogukonda kui sotsiaalset konstruktsiooni, mis moodustub inimeste kujutluses (Anderson 1983). Benedict Andersoni käsitluses on kujuteldava kogukonnana esiplaanil rahvus kui natsioon. Käesolevas töös laiendan “kujuteldava kogukonna” mõistet etnilisele kogukonnale, keda samamoodi nagu rahvusi ühendab kujuteldav kuuluvustunde. Minu vaadeldav kujuteldav kogukond on setud, kes on samas eestlaste hulka kuuluv etniline grupp (Piho 2003). Setud asuvad tänasel päeval territoriaalselt hajali, kuid neid ühendavad omavahel

² Eestis on kogukonna mõiste olnud ajalooliselt seotud eelkõige asukoha ehk küla tasandiga (Annist 2011). Tänapäeval on kogukonna mõiste rahvusvaheliste eeskujude mõjul ka Eestis avardunud. Seda on mõjutanud nii kodanikuliikumine kui ka kultuuripärandi käsitluste avardamine, kus on esile tõusnud vaimse kultuuripärandi olulisus kogukondade konstrueerimises. Vt kogukonna mõistet Rahvakultuuri keskuse kodulehelt: http://www.rahvakultuur.ee/Kogukonna_moiste_1046

³ Saatse nurg on setude rahvapärane omanimetuse, mis põhineb territoriaalsel jaotusel, mis on arvatavasti välja kujunenud looduslike piiride alusel. Kirjakeeles on kasutusel sõna “nurk” (Kirstaja 2013).

⁴ Põllumajandus ei ole enam peamine elatusala, mistõttu ühistegevused ja vastav sotsiaalne võrgustik on Setumaal hääbunud (Runnel 2002).

kultuurilised sidemed (Jääts 1998, Runnel 2002, Leete 2010). Setu identiteeti iseloomustab setu murre,⁵ sugulusring, kultuuriline agraarühiskonnale iseloomulik kultuuritraditsioon, kuuluvus vene õigeusu kirikusse, regionaalne enesemääratlus, väline keskkond, st ümbritsevate elanike ehk “teiste” suhtumine setudesse (Runnel 2002: 37, 38). Setu kogukonna sees võib Art Leete sõnul omakorda eristada erinevaid alajaotusi, kellel on lahknevad arvamused oma etnilise kuuluvuse ja kultuuriliste eelistuste osas (Leete 2010: 36).⁶ Seega näeme, et kogukonna mõiste ei ole setude puhul üheselt määratletav ja selles eristuvad erinevad kogukonna liikmed, kellel on oma etnilise kuuluvuse suhtes vastandlikud hoiakud.

Käeoslevas töös otsin vastuseid järgnevatele uurimisküsimustele:

1. Millised on Saatse Seto muuseumi tähendused Saatse nurga kogukonnale?
2. Kuidas representeerib Saatse Seto muuseum Saatse küla ja setu kultuuri?
3. Kellele on Saatse Seto muuseumi tegevus suunatud?

Minu bakalaureusetöö koosneb viiest suuremast peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate muuseumide ja kogukonna varasemast uurimisloost ja kirjeldan Eesti pool asuvate Setumaa muuseumide loomist. Teises peatükis avan oma uurimuses kasutatud põhimõisted. Kolmandas peatükis kirjeldan empiirilise materjali kogumise meetodeid, heites etnoloogilise pilgu iseendasse ning vaadeldes enda kui uurija rolli välitööl. Neljandas peatükis kirjeldan Saatse Seto muuseumi püsiekspositsiooni, mis loob tausta esitatava empiirilise materjali mõistmiseks. Viies peatükk sisaldab uurimuslikku analüüsi, mis on jaotatud vastavalt teemade kaupa alapeatükkidesse ning annab ülevaate Saatse nurga kogukonna hoiakutest Saatse Seto muuseumisse. Kirjeldan meenutusi muuseumi loomisest, käsitlen materiaalse kultuuri esitust, vaatlen muuseumiürituste tähendust, ning arutlen, mil määral on Saatse muuseum oluline külastuspaik kogukonnale või väljastpoolt tulijatele ehk kogukonna sõnul “võõrale”.

⁵ Kogukonnasiseselt käibib määratlus “seto keel”.

⁶ Eakad setu kogukonna liikmed peavad religiooni rolli setu identiteedis tähtsamaks kui nooremad kogukonna liikmed, kes leiavad, et õigeusk on eelkõige vanemale põlvkonnale oluline. Leete järeldab, et setude etniline identiteet on seeläbi dünaamiline nähtus (Leete 2010: 36).

Tahaksin tänada kõiki, kes selle töö tarbeks on minuga oma teadmisi ja kogemusi jaganud, eeskätt Saatse piirkonna elanikke, kelle kaasabil käesolev töö valmida sai. Tahaksin veel tänada oma bakalaureusetöö juhendajat Kristin Kuutmad, Tartu Ülikooli õppejõude Pille Pruulmann-Vengerfeldti ja Ester Bardonet ning Saatse Seto muuseumi juhatajat Tea Korelat.

1. Muuseumide ja kogukonna varasem uurimisluгу

Muuseumialastes uuringutes on kahekümne aasta jooksul oluliseks muutunud muuseumide ja kogukonna vaheliste suhete uurimine. Muuseumide seostatakse erinevate kogukondadega, mille loomes on kesksel kohal kuuluvustunne, mida kujundavad rahvus, etnilisus, rass, sotsiaalne klass (Watson 2007). Traditsiooniliselt on muuseumide alases uurimisloos olnud esikohal rahvusliku identiteedi konstrueerimine rahvusmuuseumis (Macdonald ja Fyfe 1996, Karp ja Levine 1991, Mason 2007, McLean ja Cooke 2003). Muuseumid on 21. sajandil muutunud aga mitmehäälses, esindades mitmesuguseid identiteete (Watson 2007). Uurijate fookus on seeläbi laienenud rahvusliku identiteedi vaatlemise kõrvalt muuseumide suhete uurimisele näiteks etniliste, religioossete, sooliste või lokaalsete kogukondadega (Macdonald 2003, Kaplan 2007, Watson 2008, Crooke 2008).

Sheila Watson läheneb muuseumidele kriitilise pilguga, vaadeldes neid kui poliitilisi asutusi, mis esindavad indiviide, kellel on ühiskonnas teiste liikmete ees teatud privilegid kõrgema hariduse või majandusliku seisuse tõttu (Watson 2007: 10). Postmodernne maailmavaade seab küsimuse alla muuseumi ja selle kuraatorite autoriteedi näituste ja kollektsioonide loomisel. George Macdonald ja Stephen Alsford on uurinud, kuidas Kanada muuseumid võivad muutuda poliitiliseks platvormiks, kus etnilised kogukonnad väljendavad rahulolematust oma kultuuripärandit esitlevate näituste suhtes, mis on loodud kogukonna väliste liikmete poolt, kellel isiklik seos etnilise kultuuriga puudub. Kogukonnaliikmete enda vaateid ekspositsiooni loomes ei ole arvestatud, mis võib kaasa tuua konflikti muuseumi ja kogukonna liikmete vahel, kes muuseumi interpreteeringuga ei nõustu (MacDonald, Alsford 1995). Konflikti tekkimine kogukonna vaadete ja muuseumide representatsiooni vahel viitab Watsoni sõnul sellele, et muuseumidel on tänapäeval keeruline mõista kogukonnaliikmete soove nende kultuuri esitlemise osas (Watson 2007: 10). Edukate kogukonnannäituste loomine eeldab muuseumide konsulteerimist kogukonna liikmetega või osalusnäituste loomist. Kaplani arvates tuleb lasta kogukonna liikmetel luua riigimuuseumides oma ideedel põhinevaid näituseid, mille tulemusel väheneks riigimuuseumides esitletud vaadete domineerimine põliskogukonna kultuuri üle. Ameerika Ühendriikides suurendavad

riigimuuseumid koostööd etniliste kogukondadega, andes kogukonna liikmetele kuraatori rolli (Kaplan 2007: 154).

Teisalt on muuseumi ja kogukonna alastes uurimustes esile tõusnud kogukonnamuuseumide uurimine. Viimasel kümnendil on erinevate kogukondade liikmed loonud oma initsiatiivil põhinevaid muuseume. Kogukonnamuuseumi rajamine peegeldab Elizabeth Crooke'i sõnul kogukonna liikmete isiklikke eemärke ja vajadusi. Kohalike elanike poolt loodud muuseume iseloomustab lühiajalisus, kogukonnapoolne kasutus ja juhtimine (Crooke 2008). James Clifford leiab, et kogukonnamuuseumide loomist võib kanda vastandumine ametlikes muuseumides eksponeeritud põliskultuuri versioonile. Eesmärgiks on esitleda tõrjutud kogemusi, mis riigimuuseumi ühtsest ajaloonarratiivist välja on jäänud (Clifford 1997). Näiteks loodi Ameerika Ühendriikides Washingtonis 1967. aastal afro-ameerika kogukonna aktivistide poolt Anacostia Kolumbia muuseum, sooviga pöörata tähelepanu afroameeriklaste kui etnilise vähemuse rõhutatud olukorrale (Crooke 2008). Sheila Watson leiab, et kogukonnamuuseumi loomine ei pruugi olla ainult vastanduv tegevus. Kogukonda võib ajendada muuseumit looma ka soov koguda piirkondlikku ajalugu, eesmärgiga päästa muutavas kultuuriruumis kaduvat eluviisi. Näiteks Inglismaal Norfolkis loodi kalurite kogukonna algatusel True's Yard Fishing Heritage muuseum, kus eksponeeritakse esemeid ja lugusid, mis on kogukonna elavast kasutusest kadumas (Watson 2007: 8).

Eesti etnoloogid on muuseumidega seoses uurinud eelkõige materiaalsset kultuuri. Tartu Ülikoolis on kirjutatud vastavaid lõputöid nagu Tiina Jürgeeni "Etnograafiline kogu Viljandi koduloomuuseumis" (1985) või Ester Põdra "Setu rahvariided Etnograafiamuuseumi kogudes" (1986). Heiki Pärdi kaitses 1995. aastal magistritöö teemal "Muuseum – kultuurinähtus ja kultuuriuurimise allikas."

Muuseumide uurimisele on lähenetud ka Setumaa muuseumides eelkõige materiaalse kultuuri keskselt. Saatse Seto muuseumis on etnoloog Mare Piho uurinud muuseumi esemekogu, mis kajastub artiklis "Etnograafilisi ja kultuuriloolisi esemeid Saatse muuseumis" 2005. aastal välja antud kogumikus "Setumaa muuseumid 1. Saatse muuseum". Samas kogumikus leidub Saatse muuseumi asutamisest ja ajaloost Natalja ja Renaldo Veeberi artikkel "Saatse muuseumi asutamislugu ja käekäik aastail 1974-2004". Uurimusi on läbi viidud ka Setu Talumuuseumis, mille tulemusel on 2014. aastal välja antud kogumik "Setumaa muuseumid 2. Setu Talumuuseum", milles on avaldatud

Mare Piho uurimus “Seto hõbeehted Seto Talumuuseumi kogudes”. Kogumikus annab ülevaate Setu Talumuuseumi kogudest ka muuseumi varahoidja Tiiu Kunst. Setumaa muuseumide uurimisloos on oluline ka Saatse Seto muuseumijuhataja Tea Korela magistritöö, kus autor analüüsib eneserefleksiivselt enda kui muuseumijuhataja rolli setu kultuuripärandi vahendamisel Saatse Seto muuseumis (Korela 2011).

Muuseumide seotust kogukonnaga on Eesti etnoloogias aga seni vähe käsitletud. Näiteks etnoloog Ester Võsu on koos folklorist Ergo-Hart Västrikuga uurinud vadja kogukonda esindava muuseumi loomist Luutsa külas. Autorid vaatlevad vadja muuseumi kui kogukondlikku paika, kus toimus vadja etnilise kogukonna identiteedi taasärkamine ja vadja etnilise kogukonna identiteedi taasärkamine ja identiteedi esitlemine muuseumi ürituste kaudu. (Võsu, Västriku 2010)

Eesti etnoloogias läbiviidud muuseumi-alastes uurimustes tundub kogukonna mõiste olevat alles uus nähtus. Etnoloogide seas on muuseumiteemalistes uurimustes siiani olnud keskmis mõiste “külastaja”. Vaatlusaluseks muuseumiks on olnud Eesti Rahva Muuseum, kus on uuritud rahvusliku identiteedi konstrueerimist muuseumi külastajate seas. 2012. aastal kaitses etnoloogia erialal bakalaureusetöö Anita Püsiäinen uurides projekti EuNaMus⁷ raames, milles seisneb Eesti Rahva Muuseumi mõju muuseumi külastajate rahvusliku identiteedi tunnetusele (Püsiäinen 2012). Eesti Rahva Muuseumi teadustöö raames on etnoloogi taustaga Pille Runnel uurinud rahvusliku identiteedi konstruktsiooni Eesti Rahva Muuseumi külastajate seas (Lepik, Lotina, Runnel 2014). Muuseumide suhet oma auditooriumiga on uuritud peamiselt Tartu Ülikooli sotsiaalteadlaste juhtimisel eelkõige kommunikatsiooniuringute perspektiivist, kus olulisemateks kogumikeks on Pille Runneli ja Pille Pruulmann-Vengerfeldti toimetatud “Democratising the Museum: Reflections on Participatory Technologies” (Peter Lang Verlag 2014) ning Pille Runneli toimetatud “Osalus muuseumides” (Eesti Rahva Muuseum 2014).

Käesoleva uurimuse eripära võrreldes teiste etnoloogiliste uurimustega muuseumide teemal seisneb kahes aspektis: teemavalikus ja geograafias. Eelnevalt tõin välja, et Eesti etnoloogias on muuseumides läbiviidud uurimuste eesmärgiks olnud eelkõige materiaalse kultuuri uurimine. Oma töös soovin aga tõsta esile muuseumide ja

⁷ Vt projekti kohta lähemalt www.eunamus.ee Projekti Eesti-poolseks partneriks on Tartu ülikooli uurimisrühm, keda juhatas professor Kristin Kuutma.

kogukonna teema olulisust tänapäeval ja täita tühimikku, mis valitseb hetkel Eesti etnoloogilises distsipliinis kogukonna ja muuseumide uurimises valitseb. Teisalt on minu töö täienduseks Setumaa uurimisloole, keskendudes kogukonna ja muuseumi suhetele. Minu uurimus ei esinda siiski tervet Saatse kogukonda, kuna käsitlen vaid 25 Saatse nulgas läbiviidud intervjuud. Vaatamata sellele, et käesolev uurimus ei hõlma kõikide kogukonnaliikmete vaateid, on see siiski oluliseks täienduseks muuseumide ja kogukonnaalases uurimisloos.

1.1 Setumaa muuseumide ajalooline ülevaade

Igal Setumaal tegutsenud või praegu tegutseval muuseumil on etnoloog Mare Piho sõnul kindel koht setu kultuuri väärtustamisel, säilitamisel ja tutvustamisel (Piho 2005). Käesoleva peatüki eesmärk on anda ülevaade Setumaa muuseumide kujunemisloost Eesti–Vene piirialal. Kuna minu välitööd on läbi viidud Saatse nulgas, keskendun eelkõige Eesti riigi piires asuvate või asunud Setumaa muuseumide kirjeldamisele.

Muuseumide algusest Setumaal saame rääkida 16. sajandi keskpaigast, kui Petseri kloostriks loodi varakamber, kus on lisaks vene ja Lääne-Euroopa kultuurile hoiul ka setu kultuuri iseloomustavad esemed. Enne 1917. aasta Oktoobrirevolutsiooni asus Halahhalna (Holohhalna) mõisas Setumaal eramuuseum, kus oli eksponeeritud kohalike talupoegade poolt kogutud Ida-Setumaa Pihkva järve ja sellega piirneva ala vanem ajalugu. Mõis rüüstati revolutsiooni ajal ja muuseumis olnud esemeid säilinud ei ole. (Piho 2005: 7) 1949. aastal loodi Petseris koduloomuuseum, mis on riiklik muuseum ja kannab nüüd nime Petseri Linna Muuseum. Kohaliku vene kultuuri kõrval on seal eksponeeritud ka suur setu kultuuri kogu, sealjuures Setumaa arheoloogiliste leidude kollektsioon. Muuseum on Piho sõnul olnud väga aktiivne setu kultuuri uurimisel ja kogumistöös. (2005: 8, 9) 1969. aastal loodi Irboska muuseum – tänapäeval Irboska Riiklik Ajaloo, Arhitektuuri ja Loodusmaastikuline Muuseum-Kaitseala. Muuseumi alla kuulub Irboska kivilinnus, Mõla klooster, Irboska arhitektuuri- ja kultuurimälestised. Arheoloogiliste kollektsioonide kõrval on muuseumis eksponeeritud ka ümberkaudsetest setu ja vene küladest pärit esemeid. 2001. aastal moodustati muuseumi filiaalina Radajal muuseum Setu Talu. (Piho 2005: 9, 10)

Spetsiaalselt setu kultuurile pühendatud esimese muuseumi loomiseni jõuti Setumaal nõukogude perioodil, kui 25. juunil 1974. aastal avati Saatse külas *Saatse muuseum*. Tegemist on siinpool piiri setu muuseumidest vanimaga. Muuseum sai alguse Saatse kultuurimaja koduloonurgana Saatse kooliõpetaja ja direktori Viktor Veeberi algatusel. Algselt oli muuseumil isetegevusliku muuseumi staatus. Veeber tegutses muuseumi juhina ühiskondlikult, saamata oma töö eest palka. Saatse muuseum sai riiklikuks muuseumiks 1988. aastal, kui muuseum muudeti Põlva Talumuuseumi filiaaliks, mille käigus loodi kaks palgalist ametikohta. Saatse muuseum eksponeerib peamiselt setu meestekultuuri, kus põhirõhk on setu meeste käsitsi valmistatud põllutööriistadel. (Piho 2005) Muuseumi praegune nimi on Saatse Seto Muuseum ja alates 1999. aastast on muuseum Seto Talumuuseumi filiaal, millega neil on ka ühine arengukava (Seto Talumuuseumi Arengukava aastateks 2005–2015). Euroopa Liidu toetusfondide abil on kujundatud Saatse muuseumi uus püsiekspositsioon, mis avati 2010. aastal (Korela 2011). Muuseumis on tööl juhataja-varahoidja, järelvaataja ja muuseumi pedagoog-kuraator ning suvehooajal võetakse lisaks osalise tööajaga abitööline ja majandustööline (VP 2014).

1995. aastal loodi Obinitsa külas Mokornulgas *Obinitsa muuseum Seto Tarõ*, kus on eksponeeritud 20. sajandi esimese poole (1920–40) eestiaegne setu elutuba. Muuseumi loomine sai alguse kohaliku raamatukogujuhataja Liidia Sillaotsa eestvedamisel, kes 1994. aastal pensionile jäädes hakkas kunagises raamatukogu hoones näitusi korraldama ja kohalikele koolilastele setu kultuuri ja ajaloo tunde andma. Peagi sai Liidia aru, et lastele on kodulugu keeruline õpetada, kui lapsed ei saa käega katsuda pesu- ja kohvimasinat või leivalabidat ja vokki. Seejärel koguti abikaasa abiga ümbruskonna kodudest muuseumi sisustamiseks vajalikud esemed. (Andreson, Ivanov, Hörn 2008)

1998. aastal avati Värska keskusest kahe ja poole kilomeetri kaugusel *Värska Seto Talumuuseum*. Muuseum eksponeerib külastaja setu talu, mis oli tavapärane 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi esimesel poolel. Talumuuseumi rajajaks oli Seto Talumuuseumi Fond (loodi 1993. aastal). Alates 1999. aastast on muuseum Värska valla asutus kosseisuliste töötajatega, kus on esitletud setu talu kompleks: elumaja, rõiva- ja viljaait, söögiait, laut-heinaküün, varjualused, meeste töötuba, suitsusaun, sepikoda, potivabrik ehk savikoda, rehi. 2004. aastal avati Euroopa Liidu toel valminud Seto Tsäimaja, kus külastaja saab maitsta setu rahvuslikku toitu. Lisaks kuulub Seto Talumuuseumile

tekstiilihoidla, kus on hoiul Talumuuseumi museaalid. Muuseumil on suur tekstiilikogu: leidub rohkelt rahvarõivaid, näiteks naisehamede kirjatud detaile on ligi 200, käterätte on umbes 80, millele lisandub pühaserätte ehk ikoonilinasid ja kodutekstiili. Suur on ka setu hõbeda kogu. Muuseumil on lisaks veel raamatukogu, fotokogu ja väike fonoteek. (Lõvi 2014: 9, 19) Talumuuseum näeb end Setumaa muuseumides keskmuseumi funktsioonis, millel on nõuandev roll teistele Setumaa muuseumidele (Seto Talumuuseumi arengukava 2005). Töötajaid on Talumuuseumis kokku 8 ja lisaks annab Tsäimaja tööd 3–10 inimesele. Seto Talumuuseumis tutvustatakse talutöid, õpetatakse seto käsitööd, laulukultuuri ja rahvuslikku söögi valmistamise oskusi. (Lõvi 2014: 14, 15) Seto Talumuuseumi eelarve koosneb projektipõhistest tegevustoetustest kultuuriministeeriumilt Setomaa kultuuriprogrammi kaudu, Värskas vallalt saadud ja omateenitud vahenditest. Kolmandik rahast saadakse riigilt ja kaks kolmandikku on omavahendid. (Lõvi 2014: 19) Võrreldes Saatse muuseumiga on Seto Talumuuseumi külastatavus suurem kui Saatses – 2011. aastal külastas Talumuuseumit Värskas 17 113 inimest, filiaali Saatse muuseumit külastas 4060 inimest (Värskas Valla arengukava 2012–2024: 20).

2. Teoreetiline raamistik

Käesolevas peatükis annan ülevaate põhimõistetest, mis on minu uurimuse aluseks. Alustuseks kirjeldan, kuidas töös mõistet *muuseum* kasutatakse. Seejärel vaatlen mõisteid *kogukond* ja *kultuuripärand*, mis on mõlemad laia ja komplitseeritud tähendusväljaga. Käesoleva uurimuse seisukohalt on need mõisted vaatluse all eelkõige muuseumide kontekstis.

2.1 Muuseumi mõiste

Käesolevas töös lähtun Rahvusvahelise Muuseumide Nõukogu ICOM poolt 2007. aastal Viinis toimunud konverentsil vastu võetud muuseumi definitsioonist: *Muuseum on ühiskonna ja selle arengu teenistuses olev üldsusele avatud alalise iseloomuga mittetulunduslik asutus, mis kogub, konserveerib, uurib, vahendab ja eksponeerib inimese ja tema elukeskkonnaga seotud materiaalsed ja immateriaalsed pärandid õppimise, hariduse ja elamuse saamise eesmärgil.* (ICOM 2007).⁸ Oma töös lähtun muuseumist kui kultuurimälestisi koguvast, säilitavast ja tutvustavast asutusest (ICOM 2007).

Eestis on 1996. aastal Riigikogu poolt vastu võetud Muuseumiseadus, mille kohaselt jagunevad muuseumid Eestis järgnevalt: riigimuuseum, munitsipaalmuuseumid ja avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumid. Riigimuuseumi asutajaks on ministeerium või maavalitsus Vabariigi Valitsuse kehtestatud korras; munitsipaalmuuseumi asutajaks on valla- või linnavalitsus kohaliku omavalitsuse volikogu otsusel ning avalik-õigusliku juriidilise isiku muuseumi asutajaks võib olla eraõiguslik juriidiline isik (Muuseumiseadus 1996)

2.2 Muuseum ja kogukond

Flora Kaplani sõnul on traditsiooniliselt muuseumid rajatud eesmärgiga esindada rahvuslikku kogukonda ja identiteeti. Rahvusmuuseumide loomise juured peituvad Itaalias 15. sajandi renessanssis, kuid muuseumide õitseperiood saabus 18. sajandil teaduse arengu ja ratsionaalse mõtlemise levikuga. 19. sajandil jätkus muuseumide

⁸ Muuseumideks peetakse näiteks ka raamatukogude või arhiivide juurde kuuluvaid konserveerimiskeskuseid ja galeriisid; erinevaid mälestisi: loodus-, arheoloogia- ja etnograafia- ja ajaloomälestised ning muuseumi tüüpi asutused nende kogumiseks, säilitamiseks ja tutvustamiseks (ICOM 2007).

loomine seoses eurooplaste kolonialistike vallutustega, mis soodustas kolonisaatorite kodumaal muuseumide tekkimist, kus esitleti uute avastatud maade kultuuririkkusi. (Kaplan 2006: 152)

Teise maailmasõja järgsel perioodil leidis aset erinevate kogukondade “võimustumine”. Näiteks 1960. aastatel toimusid Ameerika Ühendriikides mustanahaliste iseseisvusliikumised. Religioosne identiteet kerkis rahvusriikides Kaplani sõnul esile 1970. aastatel, mille tulemusel on islam, kristlus, budism ning teised usuvormid hakanud oma usku aina tugevamalt levitama, astudes rahvusriikidega dialoogi. Religioossed grupid on muutunud tsiviilvõimu kehtestajaks, mille näiteks on teokraatlike riikide Iraani ja Afganistani tekkimine. (Kaplan 2006) 20. ja 21. sajandil on seega rahvusliku kogukonna kõrval esile kerkinud erinevad kuuluvustunde baasil loodavad kogukonnad, kes on hakanud end aina enam kuuldavaks tegema ja endale õigusi juurde taotlema.

Kogukondade “võimustumine” on mõjutanud ka muuseumide eesmärkide ümbermõtestamist. Kui varasemalt esindasid muuseumid kõrgkultuuri, siis 21. sajandil ei mõisteta kultuurina mitte ainult ühiskondliku eliidi poolt loodud kultuuri, vaid kultuur on inimeste eluviis (*a way of life*) (Watson 2007: 58). Muuseumis manifesteeruvad erinevad identiteedikäsitlused: essentsialistlik (identiteet on kaasasündinud ja muutumatu) ja mitte-essentsialistlik (identiteet on muutuv vasavalt poliitilisele, sotsiaalsele, religioossele, majanduslikele ja isiklikele tunnustele). Rahvuslik identiteet põhineb essentsialistlikul käsitlusel, mille kohaselt minevik on fikseeritud ja vaidlustamatu, kuid 21. sajandil on muuseumid aina enam muutunud teadlikumaks vajadusest vältida ühekülgselt essentsialistlikku lähenemist rahvuslikule identiteedile ja kaasata rahvusliku ajaloo käsitlusse erinevaid perspektiive (Watson 2007: 270, Crooke 2006). Muuseumid on liikumas riiklikust ruumist, kus ajalugu jutustavad võitjad, kogukonna ruumi (*community space*), kus kogukonnaliikmed väljendavad oma isiklikku versiooni ajaloolistest sündmustest. Sellised kogukondlikul initsiatiivil loodud minevikku käsitlevad ekspositsioonid on alternatiiviks riigi poolt loodud ajaloo käsitlusele. Muuseumides on tänasel päeval seega isiklikud ja lokaalsed lood samavõrd olulised kui riiklikul või rahvuslikul tasandil konstrueeritud narratiivid. (Crooke 2006)

Kogukondadel on muuseumidega tänapäeval kahepidine suhe. Esimene võimalus on, et etnilised kogukonnad seostuvad riigimuuseumidega näituste loomise kaudu. Kogukonnaliige omandab kuraatori rolli ja loob muuseumis oma seisukohast lähtuva näituse. Taoliseid näituseid on riigimuuseumides koostanud põlisrahvad Ameerika Ühendriikides ja Kanadas (Kaplan 2006). Teisalt võivad kogukonnad oma algatustes minna veelgi kaugemale ja luua kogukondlikul initsiatiivil põhinevaid muuseume. Kogukondadel võib tekkida ametlikke muuseume külastades rahulolematust selle suhtes, kuidas nende etnilise kultuuri elemente põliskogukonna väliste inimeste poolt esitletakse (Kaplan 2006, Clifford 1997). Sel põhjusel võib kogukonnal tekkida vajadus luua isiklikul vaatel põhinev muuseum, mis vastandub riigimuuseumis esitletud kultuuriversioonile. Viimasel kümnendil on Elizabeth Crooke'i sõnul rohujuuretasandil toimunud initsiatiivide tulemusel tekkinud palju kogukonnamuuseume. Sageli on nende initsiatiivide taga inividid, kes ei ole muuseumiprofessionaali taustaga, kuid kes tunnevad vajadust esitleda koos teiste kogukonnaliikmetega oma lugu. (Crooke 2006)

Kogukonnamuuseum võidakse luua ka siis, kui põliskultuuri ekspositsioon riigi- või munitsipaalmuuseumis puudub. Võsu ja Västriku on kirjeldanud vadja muuseumi loomist 1997. aastal Luutsa külas. Muuseumi loomist käsitletakse kui esituslikku vastupanu (*performative resistance*) administratiivkeskuses asuvale Kingissepa muuseumile, mis küll eksponeeris piirkonna ajalugu, kuid kus vadja kultuuri elemendid kuni 2000. aastani puudusid. Vadjalastel tekkis ent soov säilitada ja esile tuua oma etnilise kultuuri eripära, mille tulemusel loodi ühe aktiivse venelanna algatusel ja kogukonna kaasabil vadja muuseum (Västriku, Võsu 2010). James Clifford on toonud samuti välja sarnase vastandumise enamusrahvaste muuseumide (*majority museums*) ja põlisrahvaste muuseumide (*tribal museums*) vahel. Cliffordi sõnul on Ameerika põlisrahvaste muuseumid sageli oma tegevuse kaudu opositsioonis enamusrahvaste muuseumidega. Kogukonna näitused ja ekspositsioonid peegeldavad vähemusrhuvaste tõrjutud kogemusi ja tänapäevaseid etnilisi pingeid, mida enamusmuuseumid oma esitluses ei peegelda. Näitused kogukonnamuuseumides esitavad lokaalse ja kogukondliku ajaloo eksponeerimise kaudu seeläbi väljakutse ametlikus muuseumis esindatud ühtsele ajalooversioonile (*unified history*) (Clifford 1997).

2.3 Muuseum ja kultuuripärand

Muuseumid ja kogukonnad on tänapäeval lähedalt seotud kultuuripärandi mõistega. Kultuuripärandi mõiste on väga avar ja sellel puudub ühtne definitsioon.⁹ Riigikogu poolt 1996. aastal vastuvõetud Muuseumiseaduse kohaselt nähakse muuseumi kontekstis kultuuripärandina materiaalselt kultuuri, millele on omistatud kultuuriline väärtus (Riigikogu 1996).¹⁰ Muuseumide ülesandeks on erinevad museaalidega seotud tegevused, kus kesksel kohal on kultuuriväärtusega esemete kogumine, uurimine ja säilitamine ja vahendamine avalikkusele (Riigikogu 1996).¹¹

Tänapäevast setu kultuuriruumi iseloomustab setu kultuuripärandi väärtustamine. Kultuuripärandina mõistetakse Setumaal setu leelot, keelt, kandlemängu, Kuningriigi päeva, leelopäeva, kirmaskit, naiste käsitööd, rahvarõivaste kandmist ja toidukultuuri (Eesti Vaimse Kultuuripärandi Nimistu 2010). Setu kultuuripärandi väärtustamine avaldub ka Seto Talumuuseumi tegevuses, mis täidab olulist rolli setu kultuuripärandi kogumisel ja talletamisel (Seto Talumuuseumi arengukava 2005). Setumaa muuseumide tegevus on kooskõlas üldise Muuseumiseadusega, mille kohaselt muuseumi tegevuses on esikohal eelkõige materiaalne pärand. Seto Talumuuseumi arengukavas on loodud kultuuripärandi kohta eraldi peatükk, kus kesksel kohal on Setumaaga seotud museaalide säilitamine ja kogumine.¹²

Kui muuseumi kontekstis on eelkõige rõhutatud materiaalsele kultuuripärandile, siis kultuuriuurijate sõnul tuleks tänapäeval pärandit käsitleda eelkõige kui protsessi. Käesolevas töös lähtun Laurajane Smithi definitsioonist, mille kohaselt pärand on kultuuriline ja sotsiaalne protsess. Läänemaailma traditsioonilises ja “ametlikus pärandi diskursuses” on Smithi sõnul liigselt esile tõstetud materiaalselt pärandit, mistõttu

⁹ Kuutma sõnul võib kultuuripärandit mõista “kultuurivarana, mis siirdub eelnevatelt põlvkondadelt järgnevatele ning mille alla kuulub nii vaine kui mateiraalne loome. Esiplaanil on tunnetatud side minevikuga, mida tõlgendatakse kaasaja vajadustest lähtuvalt.” (Kuutma 2007).

¹⁰ Muuseumiseaduse kohaselt on museaal muuseumis arvele võetud kultuuriväärtusega asi (Muuseumiseadus 1996).

¹¹ Muuseum kogub, uurib ja säilitab inimese ja tema elukeskkonnaga seotud kultuuriväärtusega asju teatud ainevaldkonnas ning korraldab nende üldsusele vahendamist teaduslikel, hariduslikel ja meelelahutuslikel eesmärkidel (Muuseumiseadus 1996).

¹² Setumaa Talumuuseumi arengukavas on loodud eraldi peatükk “Muuseum kui kultuuripärandi koguja ja säilitaja”, kus on toodud välja, et: *setu kultuuripärandi kogumistöö põhineb muuseumis setode ja Setumaaga seotud museaalide kogumispoliitikal. Muuseumis on tagatud kultuuriväärtuste säilimine konsrveerimise ja restaureerimise teel. Esemete säilitamiseks on loodud eraldi hoidla Tsäimajas ja tekstiilihoidla hoidlatalus.* (Setumaa Talumuuseumi arengukava 2005)

sotsiaalsed ja kultuurilised protsessid on jäetud tahaplaanile. Ametlik diskursus rõhutab liigselt pärandiobjektide esteetilisuse ja monumentaalsusega seotud väärtust, ehkki esemetele omistatakse tähendusi just kultuuriliste protsesside ja tegevuste käigus (Smith 2006: 3, 4).

Pärandi protsessuaalsus suunab tähelepanu *pärandiloomele*. Pärandiloom on mõiste, mida kasutan eestikeelse vastena rahvusvahelistes pärandi teemal läbiviidud uurimustes levinud ingliskeelsele mõistele *heritage production* (Ronström 2008), millega viidatakse mingi grupi poolt teadlikult konstrueeritud minevikukäsitlusele.¹³ Muuseumi loomist ja külastamist võib vaadelda kui osalemist kultuurilisel esitusel (*cultural performance*), milles minevikupärand taasluuakse olevikus nii muuseumitöötajate kui muuseumikülastajate poolt. Muuseumiüritused võivad muutuda mineviku kultuuri esituste toimumispaigaks. Västriku ja Võsu kirjeldavad Luutsa külas Venemaal vadjalaste muuseumi loomist ja muuseumis toimuvaid külapidusid kui pärandiloomet, kus vadja kultuuri minevikuelemendid taasluuakse olevikus, mis aitab toetada vadja etnilist identiteeti. Ajalugu taaselustavate ürituste puhul on nende sõnul tegemist kommemoratiivsete esitustega (*commemorative performances*), kus muuseum muutub mälestuste esitamise kohaks (*site of commemoration*), mis võimaldab astuda dialoogi kujuteldava etnilise minevikuga ja luua seeläbi etnilise grupi liikmete vahelist ühtsustunnet.

Muuseum muutub üks kord aastas sümbolseks ruumiks, “lavaks” (*stage*) kus taastatakse varasemalt religioosset tähendust kandnud kogukondlik üritus tänapäevases ilmalikus vormis. Üritus koosneb erinevatest esituslikest faasidest (avatseremoonia, pidusööming, karnevali meenutavad tegevused). Esitusse olid lisatud ka tegevused, mis traditsiooniliselt Luutsa külapoe programmi ei kuulunud. Näiteks alates 2003. aastast heisatakse üritusel vadja lipp, eksponeeritakse vadja vappi ja lauldakse vadja hümn. Külapoe jooksul toimub seeläbi etnilise grupi identiteedi avalik esitus (*performing*). Avalik esitus vadja muuseumis on vajalik, et tagada kaasaegses Venemaa sotsiaalpoliitilises kontekstis vadjalaste kui ohustatud vähemusrühvuse säilimine. (Västriku, Võsu 2005: 65)

¹³ Eestikeelne “loome” on avara tähendusega sõna, mis viitab pärandi teadlikule tekitamise protsessile, näiteks mingi nähtuse esiletõstmine säilitamisväärsena mingi insitutsiooni poolt, kui ka inimese vaimsele või kehalisele tegevusele ehk pärandi kogemuslikule praktiseerimisele kultuuripraktikas (Bardone, Tamm 2013, Kuutma 2007).

Pärandiloomes muuseumis võib olla ka põliskogukonnast väljapoole – turistidele – suunatud tegevus. Etnoloog Owe Ronströmi sõnul on pärand ja selle loomine omane paikadele, mis asuvad kaugel riigi võimukeskustest. Ronström vaatleb muuseumitöötajate kui kultuuriekspertide poolt algatatud pärandi loomist Gotlandi saarel, mis on Rootsi riigi kontekstis marginaliseeritud piirkonnaks.¹⁴ Viimaste kümnendite jooksul on saarel toimunud kohalike muuseumitöötajate initsiatiivil aga pärandiloomes, mille tulemusel domineerib Gotlandi saarel keskaega ülistav diskursus.¹⁵ Ronström on pärandiloomes suhtes kriitiline ja leiab, et pärandi protsess toob esiplaanile arhailised kultuurielemendid ühest konkreetsest ajalooperioodist, kuid tõrjub seejuures eemale teised tänapäevased nähtused, mis kohalikele olulised on. Näiteks on Gotlandi saar noorte jaoks üheks oluliseks pidutsemiskohaks, nn “Rootsi Mallorca”, mida sellisena turistidele ei esitleta. Mineviku ülistamine on tekitanud kohalikes mahajäämuse tunde võrreldes rohkem linnastunud piirkondadega Rootsi mandril, mistõttu paljud noored on saarelt lahkunud (Ronström 2008).

Sarnaselt Ronströmile toob ka antropoloog Aet Annist välja, et pärandiloomes on poliitiline protsess, mis tõstab teatud kultuurinähtused esile, seades teised marginaliseeritud seisusesse. Annist asetab pärandiloomes Setumaa konteksti, vaadeldes kultuurihegemoonia tekkimist. Annist on laenanud Foucault’ mõiste “heterotoopia”¹⁶ ja mille abil ta kirjeldab Setumaad kui *museumiseeritud keskkonda, mis igapäevakogemuse selles ruumis vormib või vähemalt representeerib, vaadates minevikku, üle öla peeglis, ajastusse sadakond aastat tagasi*. Setumaast on loodud eksootiline kuvand, mida esitletakse turistidele kui harvakogetavat paika, kus on tugev seos minevikulisega ja võimalik kogeda kultuurilist autentsust. Setumaa kuvandi loomisel tõrjutakse Annisti sõnul kõrvale need, kes setu kultuuri edendamisest huvitatud ei ole, kuid kes Setumaa Riiklikust Kultuuriprogrammist¹⁷ rahastuse saamiseks peavad oma eesmärged turismitööstusega kohandama (Annist 2014).

¹⁴ Gotlandi saare elanikel on rootslaste palgamääraga võrreldes madalad palgad ja samuti on saarel kõrge tööpuuduse määr (Ronström 2008), mida võib kõrvutada Saare elanike olukorraga.

¹⁵ Gotlandi saare pealinn Visby määrati 1995. aastal UNESCO maailmapärandi nimistusse (Ronström 2008).

¹⁶ Heterotoopia on Foucault järgi teisesuse asupaik, mis pakub pinna tavaellu kuuluva igapäeva suhtes alternatiivsele – olgu ajale või keskkonnale (Foucault [1967], 1984).

¹⁷ Setumaa Riiklik Kultuuriprogramm (SRK) – Programmi eesmärk on toetada ja alal hoida kohalikku traditsioonilist identiteeti ja on suunatud setu pärandikultuurilistele tegevustele. Setude materiaalse ja vaimse kultuuripärandi elujõulisuse tagamisel on toetava tegevusena teiste seas välja toodud ka Setumaa muuseumide tegevus. (Kultuuriministeerium 2013)

Hegemoonilise narratiivi loomine ja teiste kultuurielementide kõrvale tõrjumine puudutab kultuuriuurijate sõnul ka muuseumide ekspositsioone. Marta Anico on vaadelnud materiaalse kultuuri representatsiooni kahes Loure'i maakonna munitsipaalmuuseumis Portugalis. Loure'i maakond oli varasemalt agraarne, varustades Lissaboni põllumajandussaadustega. 1970. aastatel algasid Portugalis moderniseerumisprotsessid, mille tulemusel on arvukalt linnadesse kolitud ja täna sel päeval töötab 73% Loure'i elanikkonnast teenindussektoris. Anico vaatleb, kuidas ühiskondlikud protsessid kajastuvad kahes Loure'i muuseumis. Tema sõnul on siin tegemist hübriidiga erinevatest kultuuriesitlustest, mis muudab muuseumide representatsiooni ambivalentseks. Anico sõnul on "Loure'i maakonna munitsipaalmuuseumid üheaegselt nii identiteedi "varjendid" (*identity bunker*) kui kultuuri "foorumid" (*cultural forum*)" (2009: 75). Loure'i muuseumides on esitletud fiktsionaalne minevik (traditsiooniline taluühiskond), mida ülistatakse ning mida tunnetatakse tänases globaliseeruva ja linnastuva eluviisi taustal olevat ohustatud. Selle alusel võib neid muuseumide tõlgendada kui identiteedi "varjendeid", mis tõrjuvad kõvale tänapäeva kultuuriruumi kuuluvad identiteedid. Teisalt on muuseumide kultuuriesitus paindlik, sest tunnetatakse vajadust käia kaasas muutuva globaalse ja sotsiaalkultuurilise olustikuga. Selle tulemusel on ekspositsioonis esitletud erinevad hääled ja kaasaegsed narratiivid (töölisklassi elu, naiste roll lokaalses kogukonnas, piirkonda sisse rännanud erinevad etnilised grupid), mis muudavad muuseumide ekspositsioonid kultuuri "foorumiks". (Anico 2009: 67, 74)

3. Meetodid ja allikad

Käesolev uurimus põhineb etnograafilistel välitöödel, mille viisin läbi 2014. aasta suvel. Empiirilise materjali kogumiseks kasutasin osalevat vaatlust ja intervjuusid, mille tegin 17.–24. augustini. Leian, et kogukonnapoolsete muuseumi tõlgenduste uurimiseks on parim poolstruktureeritud intervjuu meetod, mis on enim kasutatav kvalitatiivse uurimise viis (Laherand 2010). Käesolevas peatükis annan esmalt ülevaate oma välitööpaigast. Seejärel kirjeldan lähemalt intervjuude läbiviimise protsessi. Viimane alapeaukk on eneserefleksiivne, mille käigus heidan etnograafilise pilgu uurija positsioonile, et kirjeldada seda, kuidas toimus sisenemine Saatse nurga kogukonda ja suhete loomine kogukonna liikmete ja Saatse Seto muuseumiga. Eneserefleksiivsus on etnoloogilise uurimuse puhul oluline, kuna uurija loob oma allikad koostöös teiste inimestega ning seetõttu peab entoloog olema teadlik oma mõjust uuritavatele (Davies 2008).

3.1 Välitöö läbiviimise koht

Minu välitööd toimusid Saatse nurgas,¹⁸ mis on kujunenud looduslike piiride alusel, hõlmates Mustaoja mõhnastiku lõunaosa kuni Piusa jõeni, ulatudes kagus Molosva oja mõlemale kaldale. Ala lõunapiiriks on Suursoo ning Saviaugu ja Tsistigu soo, samuti suurem mets – Puravitsa palo (Kiristaja 2013: 136). Saatse nurga keskuseks peetakse Saatse küla. Piirkond kuulub Põlvamaa Värskas valla ning Vene Föderatsiooni Pihkva oblasti Petseri rajooni Krupa valla alla. Minu välitööd hõlmavad Eesti riigi poolel asuvat Saatse nurga ja selle alla kuuluvaid erinevaid külasid: Satserinna, Saabolda, Litvina, Perdagu, Ulitina, Kundruse, Pattina (foto 1). Saatsest Petserisse on 12 ja Pihkvasse 43 kilomeetrit (Piho 2005).

Saatse külas asuvad Saatse pood ja tänaseks suletud kultuurimaja (fotod 2 ja 3), kirik koos surnuaiaga ja pansionaat koos raamatukoguga. Paarsada meetrit pansionaadist Vene piiri poole asub Saatse Seto muuseum. Inimesi elab Saatse nurgas eri külades järgnevalt: Saatse külas 71, Saaboldas 18, Ulitinas 17, Pattinas 12, Litvinas 9, Perdagus

¹⁸ Sõna “nurg” on setu keelne sõna kirjakeelsele sõnale “nurk”. Eelmise sajandi algusest tänaseni on kasutatud Saatse nurga puhul mitut kohanime kuju või kirjapanekut: 1903 – Satserinna kolk, 1904 – Satserinna nulk, hiljem Satserinna nulk, *Kohapiimänulk* ja Satseri nulk (Hörn 2009).

8, Samarinas 5, Kundruses 5. Saatse nurga keskmises Saates külas elab rahvaloenduse andmeil 43 naist ja 28 meest (Rahvaloendus 2011).

3.2 Intervjuud

Välitööde käigus küsitlesin külade elanikke etnograafilise intervjuu vormis. Küsitlemiseks kasutasin poolstruktureeritud küsimuskava (vt lisa 1), mis koosnes kolmest suuremast teemaplokist: isiklik seos muuseumiga (inimese mälestused, kogemused muuseumi esemete ja üritustega), kogukondlik seos (muuseumi roll Saates külas ja setu kogukonnas) ja nägemus muuseumi tulevikust (ootused ürituste, museaalide eksponeerimise osas ja suhtumine osalusmuuseumi ideesse¹⁹). Käesoleva töö mahtu arvestades olen jätnud välja muuseumi tulevikku puudutava küsimusteploki käsitlemise, ehkki leian, et see on oluline teema, mis kannab endas uusi võimalusi ja meetodeid muuseumi ja kogukonna suhete edendamiseks. Tulevikuootuste asemel keskendun oma töös siiski muuseumi asendile ja väärtusele praegusel ajahetkel.

Etnograafilist intervjuud tuleks alustada “lihtsamatest” küsimustest, millele intervjuueeritavatel on kergem vastata. Alustada võiks isikut puudutavatest küsimustest, mille suhtes informant tunneb end eksperdina (Murchinson 2010: 109). Uurides inimeste hoiakuid mõne institutsiooni suhtes nagu muuseum, on intervjuu alguses mitteformaalse õhkkonna loomine väga oluline. Esimene teemaplokk oli sissejuhatav ja suunas informanti minuga avatult vestlema. Kõige esimene küsimus intervjuukavas “Kui kaua Te olete Saates elanud?” oli sissejuhatav ja andis ettekujutuse inimese seosest Saates küllaga, kas tegemist oli põlise elaniku või Setumaale sisseännanuga. Enamik minu informantidest olid põlised, mitmendat põlve kohalikud inimesed. Paljud eakamad informandid olid sündinud Petserimaal ja aastakümneid (20–40 aastat) tagasi Petserist Saates elama asunud. Sobiva intervjuuõhkkonna loomiseks võib etnoloog esitada ka küsimusi, mis suunavad informanti mõne loo jutustamisele (Murchinson 2010: 109). Järgmine küsimus “Millised on Teie mälestused seoses Saates muuseumiga?” oli avatud ja julgustas vestluskaaslast kõnelema Saates muuseumiga seotud isikutest ja sündmustest.

¹⁹ Osalusmuuseum – osalus muuseumis on tänapäeval üks võimalik meetod muuseumi töö edendamiseks kogukonna suunal, kui muuseumi kuraator jagab oma rollidega seotud tegevusi ja vastutust muuseumi külastajatega. Kaasates külastajate ideesid, lugusid ja loomingut muuseumi eksponaatide esitusse, muutub muuseum külastajatele oluliseks koostöö tegemise ja kaasärääkimise paigaks (Simon 2010, Runnel 2014).

Välitööl salvestasin diktofonile vestlused 32 inimesega. Intervjuud on tehtud ka nelja muuseumitöötajaga, kelle seas oli Obinita muuseumi juhataja, Seto Talumuuseumi direktor, Saatse Seto muuseumi juhataja ja muuseumi majahoidja. Käesoleva töö eesmärk on analüüsida Saatse kogukonna hoiakuid ning seetõttu muuseumitöötajatega läbiviidud intervjuusid ma siinses analüüsis ei kasuta. Samas olid vestlused muuseumitöötajatega vajalikud, kuna andsid mulle laiemat arusaamist Saatse muuseumi kohast Setumaa kontekstis. Intervjuuerisin kokku 28 kogukonna liiget – 25 intervjuud viisin läbi Saatse nulgas, 2 Tsätski nulgas (1 intervjuu Värskas ja 1 intervjuu Sesnikis), 1 Mokornulgas (1 intervjuu Obinitas). Vestlused Obinita ja Värskas kohalikega avardasid samuti minu arusaamist Saatse muuseumi tähendusest, sest selle muuseumi väärtust ei saa piiritleda ainult Saatse nulgaga. Ruumi kokkuhoiu huvides piirdun Saatse muuseumi vahetus läheduses ehk Saatse nulgas elavate inimeste intervjuudega. Minuga vesteldes läksid informandid üle eesti keelele, mistõttu on enamus intervjuusid tehtud eesti keeles. Kahel korral vestles informant minuga setu keeles. Nende intervjuude transkribeerimisel sain abi setu kultuuri uurijalt Andreas Kalkunilt. Vene piiri lähedus mõjutab ka Saatse küla elanikkonda ning ja mina sattusin vestlema ühe venekeelse naisterahvaga, kes on Saatsesse kolinud 1990. aastate alguses. Enamasti on sisserände põhjuseks abiellumine Saatse põlisasukaga või suvekodu loomine ilusa looduskeskkonnaga paika. Venekeelse intervjuu transkribeerimisel aitas mind Anita Püsiäinen. Tahaksin neid siinkohal abi eest tänada.

3.3 Refleksiivseid tähelepanekuid

Välitööde oluliseks osaks on osalusvaatluse läbiviimine, mis võimaldab etnoloogil luua oma uuritavatega lähedane suhe. Uuriija osaleb pikema perioodi jooksul uuritava grupi tegemistes, püüdes jääda oma kohaloluga vaatlusaluses kultuuriruumis võimalikult märkamatuks (Eriksen 2010: 28, 29). Üks võimalus osalusvaatluse läbiviimiseks on osaleda erinevatel üritustel, kus uurija saab luua oma esmase kokkupuute uuritavatega (Murchinson 2010: 42). Välitöö käigus osalesin 25. juunil Saatse Seto muuseumi 40. sünnipäeva tähistamisel. Päeva alguses käisime Saatse surnuaias muuseumi asutaja Viktor Veeberi hauale küünlaid panemas, tema mälestuseks peeti kõne. Seejärel toimunud pidulikul üritusel kõneldi muuseumi tegemistest 40 aasta jooksul. Muuseumiga seoses said mõtteid jagada ka kohalikud inimesed, nende seas meenutas

üks naisterahvas muuseumi vana püsiekspositsiooni seda uuega kõrvutades (foto 4). Aitasin jagada sünnipäevalistele Saatse Seto muuseumi uut kogumikku ning kokkuvõttes oli sünnipäeval osalemine mulle hea võimalus tutvustada oma uurimisteemat üritusele tulnud inimestele ning leppida kokku intervjuud. Saatse muuseumi tegevuse paremaks mõistmiseks külastasin ka Setu Talumuuseumi. Osalusvaatlust tehes võib etnoloog omandada õpipoisi rolli, kes kogub kultuuri ekspertidelt (ravitseja, käsitööline) spetsiaalseid kultuuriteadmisi (Murchinson 2010: 42). Kuna minu jaoks oli tegu “võõra” kultuuri uurimisega, siis aitas osalusvaatlus tutvuda setude traditsiooniliste kommetega ning 1. juulil osalesin Värskas Talumuuseumis Meistrite Nädala raames toimunud käsitöö õpitoas, kus kohtusin kohalike käsitöömeistritega ja õppisin setu käsitöövõtteid (vöökudumine ja pudelisuuga kudumine) (foto 5).

Tulevase välitööpaigaga kontakte luues tuleb antropoloogil Annisti sõnul olla ettevaatlik. Vale kanali kaudu suhtlust alustades võib end avastada kohalikesse võimusuhtesse haaratuna, mis võib antropoloogist luua mulje kui teatud institutsiooni esindajast, mis võib omakorda aga takistada juurdepääsu uuritavale rühmale (Annist 2011: 55). Antropoloogid on pööranud minevikus võtmeinformantide leidmisel liigselt tähelepanu eliidile, kus võtmeinformandiks valib antropoloog endale sarnase intellektuaalse taustaga inimesed (nt õpetajad). See võib tähendada aga seda, et teised informandid ei pruugi ennast võtmeinformandi kõrge positsiooni tõttu uurijale avada (Eriksen 2010: 30). Seetõttu soovisin, et sisenedes uurimisväljale ei seostataks mind liigselt Saatse muuseumiga. Püüdsin jääda uuritavate ees võimalikult neutraalseks. Minu võtmeinformandiks said kohalikud Saatses suvitajad - Viktor Veeberi tütar ja tema abikaasa, kellel olid teadmised kohaliku elu ja Saatse muuseumi ajaloo kohta. Seejuures olen väga tänulik Saatse muuseumilt oma välitöö jooksul ja järgselt saadud abi eest. Muuseumist sain vajaliku transpordivahendi – jalgratta, millega külade vahel liikuda. Abi sain muuseumist ka oma töö kirjutamise faasis kui muuseumijuhataja vastas tekkinud küsimustele muuseumi kohta.

Välitöödel tehtud fotodel on minu jaoks oluline väärtus, kuna need võimaldavad mul välitööde järgselt oma informanditega sidet hoida. Intervjuude järel tegin kaasvestlejatest fotosid, mida hiljem meili teel intervjuueeritavatega jagasin, tänades neid seeläbi mulle pühendatud aja eest.

4. Saatse Seto muuseumi püsiekspositsioon

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida Saatse kogukonna arvamust Saatse Seto muuseumi kohta. Enne kui annan järgmises peatükis ülevaate teemadest, mis välitöödel intervjueeritavate vastustes esile kerkisid, esitan siinkohal taustaks ülevaate Saatse muuseumi püsiekspositsioonist, tehes selles ringkäigu minu välitöömärkmete ja fotode põhjal.

Minu esmane tutvus Saatse külaga algab Saatse Seto muuseumi kaudu. Ma ei olnud varem Saatse külas käinud ja oma esimesed teadmised küla ajaloo kohta sain just muuseumis, mis asub niidetud muruga avaral õuealal, kahekorruselises kollaseks värvitud hoones (foto 6). Enne, kui astun muuseumi uksest esimest korda sisse, märkan fassaadil rohelist silti “Värska Valla kauneim töökoht 2014”. Selgub, et muuseumi interjäär renoveeriti Värska valla ja Euroopa Liidu rahade toel 2010. aastal. Muuseumihoonesse sisenedes märkan, et püsiekspositsioon on jaotatud vastavalt Saatse piirkonna ajalugu ja kultuuri kajastavate teemade järgi.

Esmalt liigun vasakul asuvasse avarasse ruumi, mis on pühendatud setu meeste käsitöö eksponeerimisele. Torkab silma, et suurima kollektsiooni moodustavad muuseumis mitmesugused põllutööriistad, mis tutvustavad 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi esimese poole künni-, külvi- ja koristusvahendeid. Selleks, et paremini mõista muuseumis eksponeeritud artefakte, antakse ruumis ülevaade muuseumi ümber asuvast looduskeskkonnast. Seintele on välja pandud seletavad tekstipaneelid, mis kirjeldavad Põhja-Setumaa pinnastikku ja loodusolusid. Olen endale ka lisakonteksti loomiseks kaasa võtnud Mare Piho raamatu Saatse muuseumi püsiekspositsioonist, mida lugedes saan teada, et maa on setude jaoks töö- ja leivaandja, kusjuures viljakuse poolest on Setumaa paiguti väga erinev. Viljakam pinnas on Setumaa ida- ja lõunapoolses osas, kuid Põhja-Setumaa, kuhu Saatse kuulub, on tasane ja väheviljakas – maa on savi ja liivasegune, esineb ka kruusa. Väheviljakas maa soodustas Saatse nulgas mittepõllumajanduslike elatusalade arengut nagu savinõude valmistamine ja müük, mis kompenseerisid põllumaa vähesuse ja selle vähetootlikkuse. (Piho 2005) Külakäsitöö ilmestamiseks on ruumis riulitele paigutatud Perdagu küla potimeistrite valmistatud värvilised savipotid (foto 7). Savipottide valmistamisele loovad konteksti seinal olevad väikesed must-valged fotod, millelt on näha, kuidas Ivan Pliin enda potitehases

Perdagus savipoti valmistamisega tegeleb (foto 8). Ruumi tagumises osas on esitletud mitmed heinateoga seotud tööriistad, millele ma linnainimesena esialgu nimegi anda ei oska. Esemetel on juures küll sildid ja mõne eseme puhul ka kirjeldav tekst, mis aitavad paremini mõista, mis on nende esemete funktsioon. Osadel artefaktidel aga kasutuskontekst puudub, mistõttu jääb mulle selgusetuks, mis on nende otstarve algselt olnud. Eksponaatide taga laiulval valge taustaga seinal imetlen muuseumi asutaja kunstnikust poja Renaldo Veeberi elusuuruses värvilist illustratsiooni põldu kündvast kahest talumehest ja hobusest (foto 9).

Liikudes tagasi sissepääsu poole ja sealt edasi muuseumi eesruumi, saan ülevaate Saatse piirkonnast ja muuseumi hoone ajaloost. Seinal uurin Setumaa kaarti ja tutvun muuseumi hoone ajalooga. 1801. aastal oli praeguse muuseumi maja kohal mõisnik Samorodski häärber, kuid pea sada aastat hiljem 1908. aastal ostis külakooliõpetaja Saatsesse maad ja ehitas mõisa vundamendile oma maja. Majas elas 1930. aastatel kooliõpetaja tütar Liidia, kes koos oma abikaasa Hugo Ploomipuuga ruume Saatse koolile üüris.

Kõndides järgmisse ruumi jõuan maja parempoolsesse tiiba, kus tutvun setu usulise kombestikuga. Toas torkavad mulle esmalt silma valgest linasest kardinad, kuhu on trükitud peale setu leelo noodid ja millest keskpäeva päike eredalt läbi paistab, muutes ruumi avaraks ja valgusküllaseks (foto 10). Religioonitemaatika avatakse seintel olevate tekstide ja värviliste suurte fotode kaudu. Saan teada, milliseid õigeusu pühasid Saatse nulgas tähistatakse (päätnitsapäev), kuidas näevad välja setude pühad hooned (tsässonad) ja kes on Saatse elanike jaoks olulised pühakud (püha Paraskeva). Võrreldes Värska Talumuuseumiga, kus on eksponeeritud jõuka setu talu hooned ja esemed ja mis jätab tunde nagu viibiksin 19. sajandi setu talus, on Saatse muuseumis tunne teine. Viibin tänapäevase interjööriga setu ruumis, kus interaktiivne tehnoloogia asetseb kõrvuti vanade Veeberi kogutud esemetega. Toa seinal on õhuke teleekraan, kus näidatakse erinevaid Saatse küla ja kultuuriga seotuvaid filmilõike. Valin lühifilmi Saatse kirikust ja sellega seonduvast päätnitsapäeva kombestikust. Vaatan, kuidas 2. augustile eelneval reedel tähistatakse Saatse kirikus päätnitsapäeva, Saatse piirkonna kõige olulisemat kirikupüha. Päätnitsapäeval teevad kohalikud ja kaugemalt kohale sõitnud setud kirikus oleva Suurkannataja Paraskeva auks püha ikooniga ümber Saatse

kiriku rongkäigu. Kuna päänitsapäev on surnute mälestamise püha, siis järgneb jumalateenistusele söömine omaste haudadel.

Religiooni eksponeeriva ruumiga on ühenduses setu elutuba, kus torkab mulle esmalt silma setu naise uhke hõbesõlg. Selles ruumis saan ülevaate setu naise rahvariietest ja käsitööst. Sarnaselt eelmisele ruumile, edastatakse ka siin informatsiooni peamiselt seinal olevate tekstide ja illustratiivsete fotode kaudu. Tekstidelt loen, millised on setu rahvariiete kandmisega seotud kombed ja fotodelt võib vaadelda setu rahvariiete eripära. Olulise osa setu elutoa väljapanekust moodustab nurgas asuv pühasenulk ikoonide ja pühaserätiga (foto 11). Setu tare lahutamatuks osaks oli lai pink, mis paiknes harilikult seina ääres ja millel nii istuti kui magati (Piho 2005: 76). Taaskord pakutakse teavet lisaks esemetele ja fotodele interaktiivsete vahendite teel. Setu pingile on ehitatud külge puutetundlik ekraan, kust saab valida kuulamiseks erinevaid setu laule. Kuulan M. Suuvere esituses kurvameelset itkulaulu “Tütar itkeb ema”. Setu elutoast edasi järgmises ruumis on eksponeeritud traditsiooniline setu köök, kus võib näha setu pere köögitarbeid. Filmilindilt jälgin setu traditsioonilise juustu ehk sõira valmistamise protsessi. Seintele paigutatud tekstist loen, et olulisel kohal on setude jaoks paastumine, puhastumine, eluliselt ebaolulistest harjumustest loobumine, mille kaudu inimene toob oma heaolu Jumalale ohvriks.

Vahekoridorist viib trepp üles teisele korrusele. Kuna muuseumi hoone oli Saatse kooli kasutuses esimese Eesti Vabariigi algusaastatest kuni 1963. aastani, siis on teisel korrusel Saatse kooli auks loodud tutvustav teematuba. Tuba on sisustatud seitsmekümnendate aastate koolimööbliga ja seal tutvustatakse vastava ajastu õppematerjale. Leidub ka uuemaid õppevahendeid, näiteks 1998. aastal Lilian Kivi ja Milvi Rooslehe välja antud esimese klassi aabits. Eksponaatide kõrval asuv tekst annab mulle ülevaate setude haridusloost ja Saatse kooli ajaloost. Saan teada, et Saatse külas alustati koolitööd 1895. aastal kirikumajas. Saatse koolihoone (tollal 6-klassiline) sai 1930. aastatel ruumid praeguses Saatse muuseumi hoones. 1963. aastal valmis Saatse külla uus koolimaja, misjärel kasutati vana hoonet edasi internaadina.

Muuseumi kõrval asub tallihoone, kus on eksponeeritud põllutööriistad: künni-, koristus- ja linatöötlemisriistad. Seinal võib taaskord näha Renaldo Veeberi loomingut – seinale on maalitud põllutööd tegev mees ja hobune (foto 12). Esemetel selles ruumis sildid enamasti puuduvad. Tunnen, et oluline on sellisel hetkel muuseumitöötaja

kohalolek, kes külastajale esemetega seotud tähendusi seletaks ja vahendaks. Muuseumiterritooriumil asub kiik, puidust laululava esinejate jaoks ja kolm väikest näitusemaja ajutiste näituste korraldamiseks. Minu välitöö ajal oli ühes näitusemajas eksponeeritud Värskas metskonna esemed, teises setu linaserättide näitus (foto 13) ja kolmandas Annelinna noortekeskuse fotonäitus.

5. Saatse Seto muuseumi tähendused Saatse nulga kogukonnale

Käesolevas peatükis vaatlen, millised on Saatse Seto muuseumi tähendused Saatse kogukonna liikmete jaoks.²⁰ Esmalt analüüsin, kuidas toimus Saatse Seto muuseumi rajamine ning kuidas külaelanikud seda mäletavad. Seejärel kirjeldan, kuidas esindab materiaalne kultuur Saatse muuseumis Saatse külakogukonda ja laiemalt setu kogukonda etnilisel tasandil tänapäeval. Kuna üritused on üheks oluliseks osaks Saatse muuseumi tegevusest (Korela 2011), siis vaatlen, milline on Saatse Seto muuseumi ürituste tähendus Saatse nulga kogukonna jaoks. Viiendas alapeatükis kirjeldan muuseumit kui kogukonna külastuspaika, tuues välja kogukonna erinevad arvamused muuseumi külastamise suhtes. Viimases alapeatükis analüüsin, kuidas muuseum on kogukonna arvates oluline külastuspaik eelkõige “võõrastele”.

5.1 Kogukond muuseumi loojana

Mälestused seostuvad kohalikel Saatse muuseumi *primus motor* Viktor Veeberiga (1912–1992). Veeber oli sündinud Siberi eesti külas. Eestisse tulles asus ta elama Tartumaal ja asus Mehikoormas tööle kooliõpetajana. 1955. aastal saabus Veeber oma perekonnaga Saatse külla ja alates 1957. aastast töötas ta Satserinna koolis direktori ja ajalooõpetajana. Saatse muuseumi loojaks oli seega isik, kes ei olnud põline Saatse elanik, vaid Setumaale sisseännanu. Kogukonna muuseumide loojaks on sageli just mujalt pärit inimesed, kes uude paika elama asudes on avastanud põliskultuuri eripära. Kohaliku kultuurilise eripära säilitamiseks tekib sisseännanutel soov luua kogukonna muuseum (Võsu, Västrik 2010). Saatse muuseumi loojat iseloomustab kogukond positiivsel ja ülistaval toonil. Veeberit mäletatakse kui Saatse kooli õpetajat ja direktorit, kuid esiplaanil on tema aktiivne tegevus muuseumi rajamisel. Tõstetakse esile, et Veeber oli ettevõtliku loomuga mees, kelle sihikindla tegevuse tulemusel loodi piiräärsesse Saatse külla piirkonda tutvustav muuseum. Mitmed intervjuueeritavad kasutavad Veeberit kirjeldades iseloomustust “väga suur entusiast”, kellele meeldis “vanavara” ja “vanakraami” kogumine. Esemetest kõneldes kasutatakse ka sõnu “vanaaegne värk”, “vidinad” ja “träni”. Muuseumi rajajat meenutavad kohalikud kui

²⁰ Töös ei ole esindatud terve Saatse nulga kogukonna liikmete hoiakud, vaid kasutatud on välitöödel läbi viidud 25 intervjuud Saatse nulga elanikuga.

“kõva tegijat” ja “rahvameest, kellega kõik läbi said”. Kogukonna muuseumid saavad Crooke’i sõnul sageli alguse ühe aktiivse kogukonna liikme initsiatiivil, kellel puudub muuseumi-professionaali taust (Crooke 2008). Intervjueeritavate hinnangul sai Saatse muuseum alguse tänu kooliõpetajale, kes hakkas oma huvist esemeid koguma ja eksponeeris neid seejärel Saatse kultuurimajas: *Saatse muuseum muidugi ei olnud seal alguses. Saatse muuseumi kadunud Veeber tegi alguses kultuurimajas.* (m, 1962) ²¹

Põhjuseid kogukonnamuuseumi loomiseks võib olla erinevaid. Muuseumi loomine võib olla vastanduv tegevus teatud kultuuriversiooni estilemisele riigimuuseumis (Clifford 1997) või vastanduv esitus (*performative resistance*) etnilise kultuuripärandi ekspositsiooni puudumisele (Västriku, Võsu 2010). Samas võib ajendada kogukonna muuseumi loomist vajadus koguda mälestuseks kultuuripärandit, mis elavast kultuurikasutusest on kõrvale jäänud (Crooke 2008, Anico 2009).

Saatse muuseumi loomist võib vaadelda setu kultuurimaastiku²² muutumise taustal. Sõjaeelsel Eestimaal iseseisvas Eesti Vabariigis elas ja töötas suur osa Eesti rahvastikust maal. Põhilised põllu- ja veotööd tehti sellel ajal hobuste jõul (Jalakas 2006). Nõukogudeperiood muutis Eesti Vabariigi esimese perioodi aegset setu kultuurimaastikku oluliselt, püüdes eelnevat mustrit lammutada ja tekitada uue kultuurimaastiku. Muutused toimusid majanduselus, kui väiketalupidamine lõhuti põllumajanduse kollektiviseerimisega. Selle tulemusel loodi üle Eesti kolhoosid ja sovhoosid, millega kaasnes traditsioonilise talumajanduse lagunemine (Semm, Sooväli 2004). Muutused avaldusid ka materiaalse kultuuri tarbimises, kui kolhooside loomisega seoses asutati masina-traktorijaamad, kuna ainult hobustega ei jõutud põllutööd enam ära teha (Jalakas 2006: 7). Nõukogudeaegset maaelu iseloomustab seejuures urbaniseerumine, mis mõjutas ka Setumaad. Alates 1950. aastate teisest poolest hoogustus väljaränne Setumaalt linnadesse. Eelkõige lahkusid küladest noored, mindi linnadesse õppima. Setu kultuuris toimus nõukogude perioodil Jäätso sõnul seeläbi vanade traditsioonide hääbumine. Jäätso kirjeldab, kuidas sel perioodil nõrgenes

²¹ Otsese tsitaadi intervjuust esitan kursiivis; sulgudes markeerin küsitletu soo ning vanuse.

²² Semm ja Sooväli käsitlevad kultuurimaastikuna inimese elukeskkonna ühte osa, mis toimib kui kultuuriliste ja ühiskondlike nähtuste peegeldaja. Olles sotsiaalsetest ning looduslikest protsessidest läbi põimunud, muutub erinevate protsessidega ka kultuurimaastik ning sellele antav tähendus (Semm, Sooväli 2004).

usu tähtsus (Jääts: 1998).²³ Seega olukorras, kus toimus murrang materiaalse kultuuri tarbimises ning setu identiteet oli urbaniseerumise taustal ohustatud, muutusid Saatsenulga kogukonnale oluliseks sümboolsed elemendid, mis nende lokaalset ja etnilist identiteeti muutavas sotsiaalmajanduslikus kontekstis esile tõstaksid. Marta Anico on osutanud sellele, et kui kogukonna identiteedi piirid nõrgenevad ja muutuvad homogeenses kultuurikontekstis mitteeristuvaks, tekib kogukondadel soov tõsta esile oma kultuurilist identiteeti, luues muuseume. Kohalikud muuseumid võimaldavad muutavas poliitilises, majanduslikus ja sotsiaalses kontekstis manifesteerida kohalikku pärandit ja suurendada kogukondlikku kuuluvustunnet. (Anico 2009) Leian, et Saatsen muuseumi loomine oli samuti piirkondliku identiteedi manifestatsioon. Muuseumi loomine ei olnud vastanduv tegevus setu kultuuri representatsiooni olemasolule või selle puudumisele riigimuuseumides. Veeberi ajend oli eelkõige rahvavalgustuslik, täites õilsat eesmärki päästa hävingust talurahva kultuuri iseloomustav esemeline pärand, mida enam ei kasutatud.

Kogukonna muuseumi loomisel võidakse Crooke'i sõnul pärandina tunnetada näiteks suulist ajalugu (*oral history*) ehk mälestusi seoses konkreetsete ajalooliste sündmuste või paikadega (Crooke 2006). Minu välitöö andmetel väärtustas Viktor Veeber pärandina eelkõige materiaalselt kultuuri, st "vanavara" nagu rehepeksuriistad, sepiariistad (sepa alasi), linatöötlemise vahendid, hobusereed, vana käsiveski, piibel, riidekirstud, rehad, jms. Seega pärandiks muutusid esemed, mis elavas kasutuses ei olnud, kuid mis kandsid endas kultuurimälu. Veeberi tegevust ajendas õilis eesmärk talletada muuseumis eksponeeritud esemete kaudu traditsioonilist identiteeti, mis oli nõukogude perioodi kultuurikontekstis kadumas: *Noh mis vähegi nagu toda aega nagu ütleme hobuseriistad olid juba üleliigsed, sest hobuseid ei olnud. Ja siis annetati lihtsalt siia.* (m, 1963) Traditsioonilise kultuuri eripära soovis Veeber kohalike sõnul seejuures kõrvutada kaasaegse, poest ostetud nõukogude massikaubaga, millel piirkondlik eripära puudus: *Vahel ka uued asjad pani muuseumisse. Ja muidugi kirjandus oli tal noh, mis tal oli. Õpikud olid, mis siin setu koolides kasutati. Ja need ekskursiooni või turistide teatmikud, mis olid seotud kas Põlva rajooniga.* (m, 1950) Kuigi tegu oli kaasaegsete esemetega, omistas Veeber neile ajalise väärtuse, nähes nende argikasutusest kadumist tulevikus ja seetõttu kordas ta sageli lauset: *Mis täna on uus, see on homme juba*

²³ Noored ei mõistnud Setumaal nõukogude perioodil tsässonate tähendust ja hakkasid neid seetõttu rüüstama. Koolides oli setu keele kasutamine keelatud ja sellel oli halvamaiguline staatus (Jääts 1998).

ajalugu. (n, 1946) Rootsi etnoloog Owe Ronström on sellist protsessi, kus kultuurieksperdid valivad minevikust välja teatud elemendid tulevastele põlvedele säilitamiseks, nimetanud pärandiloomeks (*heritage production*) (Ronström 2005). Veeber muutus Saatse küla kontekstis samuti kultuurieksperdik, kes tunnetas kultuuri kui protsessi, mille olemus on ajas muutuv ja kus teatud asjad väärivad säilitamist. Küllastades erinevaid talusid Saatse nulgas, tegi Veeber valikuid, milliseid esemeid koduloonurga jaoks võtta ja milliseid mitte. Pärandiloomine on poliitiline tegevus, kuna kellelgi on võim valida välja, mis väärib säilitamist ja mis jäetakse kultuurirepresentatsioonist kõrvale (Anico 2009). Tegemist oli seeläbi justkui esemete päästeaktsiooniga, kus Veeber langetas valiku, mida ta soovis “päästa”: *Aga muuseumi seal köögis on üks kapp selline. See on minumeelest selle kõige ilusam eksponaat seal. No nagu toidukapp või niimoodi. Selle nad päästsid prügihunnikust kuskiltki. No keegi oli vahetanud ja viskas ära kuskile, aga papa tõi ta muuseumi.* (n, 1941)

Kogukonna muuseumide loomine ei ole ainult ühe isiku initsiatiivil põhinev tegevus, vaid oluline on muuseumi loomeprotsessis ka selle kollektiivne dimensioon, mistõttu võib kogukonna muuseumi loomist vaadelda kui koostööl põhinevat esitust (*collaborative performance*) (Västrik, Vösu 2010). Välitööl meenutavad küla elanikud muuseumi loomist kui protsessi, kus kogukonnaliikmetel oli Veeberi kõrval oluline roll kanda. Pereliikmed nimetasid Veeberit “papaks”, meenutades, kuidas lapsed omal initsiatiivil isa muuseumi loomises abistasid: *Papa ei andnud kunagi ülesandeid. Papa hakkas ise vaikselt ees tegema. Siis kui teised tulid appi ka tegelema selle sama asjaga, siis ta vaikselt läks eemale ja pojad ja tütreid lõpetasid selle töö rõõmsasti ära.* (m, 1950) Veeberi lapsed tegelesid eelkõige muuseumiterritooriumi eest hoolitsemisega, abistades muuseumi aias niitmisel ja rohimisel. Seejuures ei olnud muuseumiloomes mitte ainult Veeberi lähedastel oluline panus, vaid abi osutasid ka teised Saatse kogukonna liikmed. Kogukonna muuseumite rajamisel võib kogukond muutuda esemete annetajaks ehk “doonoriks” (Västrik, Vösu 2010). Saatse muuseumi materiaalse kultuuri kogumise protsessis olid kogukonna liikmed samuti annetaja rollis, viies oma isiklikke asju muuseumi: *Inimesed ikka tõid. Ja tihtipeale, kui nad ikka kodunt leidsid midagi, siis muuseum oli külarahva nagu selline hing, et ta toodi kohe siis siia ja pakuti, et kas sa ei taha.* (m, 1950) Seejuures mainiti, et esemeid käis ka Veeber ise Saatse piirkonnas korjamas: *Me käisime siin Saatse koolis. Ma mäletan väga hästi, kui Viktor Veeber hakkas seda muuseumi nagu justkui rajama. Siis ta käis küla*

peal, korjas vidinaid igaihe käest, et mida on võimalik annetada ja mis kahju ei ole. (m, 1963)

Muuseumide rajamise protsessis eristuvad teatud liikmed kogukonnast, kes hakkavad muuseumi rajamises aktiivsemat rolli mängima kui teised küla elanikud, muutudes seeläbi kogukonna esindajateks (Crooke 2006). Veeberi ümber kujunes kohalike sõnul “kohalik aktiiv”, “mõttekaaslased”, kes Veeberiga hästi läbi said ja temaga koos esemeid külast-külla kogumas käisid: *Leidus paar kolm inimest, kes võtsid ka asja tõsiselt. (n, 1946)* Oma abi osutasid Veeberile kohalikud näiteks transpordivahendi leidmisel, aidates esemeid kodudest autoga Saatse kultuurimajja sõidutada: *Nende koolidirektor kogus seda vanakraami sinna. Ja minu mees oli autojuht siin ja vahel võttis tema ka siin, et tooks neile asju. Vanadest mahajäetud kohtadest tõid. (n, 1938)* Külaelanike abi ei piirdunud ainult asjade kogumisega, vaid oma panus anti ka esemete puhastamisel muuseumis. Veeberit aitasid selles töös tema õpilased Saatse koolist: *Siis me käisime seal samovare lihvimas, seal läikima. Ja no mingeid vanu esemeid seal puhastamas. Aga ta on mul meeles. Ega neid samovare puhtaks ka saanud. Need olid hästi liivased. Korjamas ta käis ise, ta oli kõva tegija siin. (m, 1963)* Kirjeldatakse, et Veeber soovis jäädvustada enda kogutud eksponaate ka visuaalsel teel: *Mul oli fotoaparaat. See oli Zenit. Tol ajal oli see kõva sõna. Uus. Kaheksakümnenda aastate toodang. Olümpia märgiga. Ja papale see väga meeldis, sest tema tahtis oma muuseumist palju pilte saada. (m, 1950)*

Eelnevalt kirjeldatu põhjal nägime, kuidas Saatse muuseumi rajamist meenutatakse eelkõige kui koostööl põhinevat tegevust. Minu välitööl ei olnud aga kõikide külaelanike hoiakud muuseumi loomisel ühtsed. Toodi välja teatud vastuolu mõnede külaelanike ja Veeberi soovide vahel, eriti esemete puhul, mis olid kohalike arvates muuseumile annetamiseks liiga väärtuslikud: *Isa andis ka ema pommidega kella ära, mis oli ema ... see nagu vanavanaemate pärandus. Aga no mitte pärandus aga noh. Ma ütlen nagu reliikvia siis. Ema kogu aeg näitas rusikat, et too mu kell tagasi. [naerab] Oli pahane, et isa viis selle ära sinna. (m, 1963)*

5.2 Materiaalne kultuur Saatse küla ja Setumaa representeerijana

Minu välitööandmetel on enamikel eakatest külaelanikest Saatse muuseumi annetatud materiaalse kultuuriga seostuvad mälestused kadumas. Konkreetseid perekondlikke esemeid, mis muuseumi on viidud, enamasti ei mäletata. Põhjusena tuuakse välja, et muuseumi loomine toimus väga ammu, mistõttu ei ole enam meeles, mida Veeberile annetati: *Ja ma mälehtë, et meil oll' sis viil vana ait. Ja sis säält aida alt, ma ei tiia, midäs nä kisivä' vällä ja ar' veivä'. Ma ei mälehtë inäp, mis aša' nä olliva' säält. Nä veivä' sinnä. Aga säält om kõik nuu' vanaaigsõ' viläpuhastusõ ja linakolkimismassina'// Ma ei mälehtë toda. Tuu om viiskümmend aastat vast tagasi viid.* (n, 1929) Samuti leitakse, et valdavalt ei olnud esemete annetajaks informandid isiklikult, vaid mõni pereliige: *Minu abikaasa on ka sinna mingeid asju andnud juba. Kui härä Veeber veel elas. Ta midagi andis. Ma isegi ei mäleta.* (n, 1956) Kuigi Veeberile annetatud esemeid enamasti ei mäletata, tajub kogukond muuseumi eksponaate tähenduslikena, leides neil olevat sümboolse väärtuse. Järgnevalt vaatlen, millist tähendust omistas kogukond Saatse muuseumis talletatud materiaalsele kultuurile.

Muuseumit tõlgendab Saatse nurga kogukond mäluasutusena, kus on eksponeeritud Saatse piirkonna ajalugu – olevik, mis on tänaseks saanud minevikuks ja muutunud osaks kogukonna mälestusest. Mäluasutusena on muuseumil tähtis roll kontekstis, kus nii Saatse küla tasandil kui ka laiemalt Põlvamaal on toimunud mitmed sotsiaaldemograafilised muutused. Põlva maavalitsuse esindaja sõnul kuulub Saatse küla “äärelise asendiga kandi alla”, mida iseloomustab rahvastiku vananemine, kuna vanuskoosseisu iseloomustab tööeas vanemate suur osatähtsus ja laste vähenemine osakaal. Samuti puuduvad suuremate tööandjatega ettevõtted ja piirkonnas on probleeme teenuste kättesaadavusega (Sibul 2009: 18). Oma välitöö käigus kuulsin korduvalt kirjeldusi, kuidas külad on jäänud Saatse nurgas noortest tühjaks, kuna noored on asunud elama linnadesse ja suurematesse keskustesse. Minevikust räägivad külaelanikud positiivsetes toonides, vastandades seda tänasele päevale, kus külakogukonda oma varasemal moel enam ei eksisteeri: *Meie kant on siit noortest puhas. Ega siin ei ole ju jäänud noori. Siin on praktiliselt me vana generatsioon on ja siis tõmba siia kriips pääle jah. Vot. Siin ei ole mite ühtegi, koolis käis enne kaks last selle ääre pääl.* (m, 1950) Rahva vähesuse tõttu on suletud Saatse külas mitmed

asutused – kool, postkontor ja ka kultuurimaja.²⁴ Saatse nülka nähakse seetõttu olevat hävinemise ohus: *Kui soo riik poliitikat muuda-i, siis siin hoo' ääremaa' kõik kaosõ' ar'a. Seto nulk kaos kõik ar'a.* (m, 1950) Väljaränne ja halb teenuste kättesaadavus ei ole ainult Saatse piirkonda puudutav probleem, vaid on seotud setude ajaloolise asuala Põlva maakonna mahajäämusega ülejäänud Eesti piirkondadest. Põlvamaa asub Kagu-Eestis ja on üks väiksema rahvaarvuga maakondi Eestis (Servinki, Valgma jt 2011: 11), kus demograafiat mõjutab rahvastiku vananemine ja vähenemine (Põlva maakonna arengukava 2011–2017: 7).²⁵

Väljaränne Põlvamaalt linnadesse mõjutab ka setu identiteeti. Välitöö alguses käisin Obinita muuseumis vaatamas muuseumi ajutist näitust *SETO?*, mis andis ülevaate setu identiteedi muutumisest võrreldes traditsioonilise külaühiskonnaga. Näituse sissejuhatav tekst osutas, et traditsioonilised setu kultuuripraktikad on noorema põlvkonna seas ohus, mistõttu kultuurikandjateks on kujunenud ka ilma setu juurteta inimesed: *Setoks olemine on justkui teekond ajas ja ruumis. Selles on olulised ajaloolised ja kultuurilised piirid, ent samas on elav seto kultuur pidevas muutumises. // Teisalt elab tänapäeval enamik setosid juba väljaspool kahes eri riigis paiknevat ajaloolist asuala ning setode aktiiv on väikese arvuline. Paljudel seto noortel on raske omakultuuriga suhestuda, ent kasvamas on mittesetodest kultuurikandjate osakaal* (Näitus SETO? 2014 sissejuhatuse paneel). Selgub, et setu kultuuri elemendid on seega omakultuuri kandjate seas elavast kasutusest kadumas, näiteks on setu rahvarõivaste kandmine pigem osa kultuuriüritustest ja esinemiskultuurist (nt leeloansamblite kantuna).²⁶

²⁴ Saatse kool suleti 2006. aasta kevadel õpilaste vähesuse tõttu ja alates 2010. aastast töötab endises koolimajas pensionaat (Korela 2014: 180). 2007. aastal sulges Eesti Post kulude kärpimise eesmärgil 44 postkontorit, kuna need asuvad hõreda elanikkonnaga maakohtades, seal hulgas ka Saatse postkontor (Soosaar 2014). Kohalikud mainisid, et puudulik on ääremaal ka transpordiühendus. Nimelt kaotati 2014. aasta suvel Tallinn–Saatse bussiliin, mistõttu muutusid kättesaamatuks mitmed teenused (näiteks arstiabi). Praeguseks on see liin kohalike nõudmisel taastatud.

²⁵ Rahvaarvu vähenemine on mõjutanud eelkõige maaomavalitsusi, kust noored asuvad ümber keskustesse ja suurematesse linnadesse. Hõreasustatud piirkondadest on kadunud koolid, kauplused, postkontorid ja teised elukondlikud teenindusasutused. Rahvastikurände saldo on seotud palgatöö tulude tasemega, mistõttu on madal palk üheks Põlvamaalt väljarände põhjuseks (Põlva maakonna arengukava 2011–2017: 7).

²⁶ Vähemal määral teevad seda inimesed, kes on Setumaa pärit ja kelle jaoks on nende päritolu tähtis, kuid kes otseselt laulmise, tantsimise, toiduvalmistamise, käsitöö või teiste setu kultuuri ilmingutega ei tegele. Traditsioonide kadumine puudutab ka setu keelt. Pidevalt väheneb setu keele kõnelejate arv ja noored enam setu keeles ei räägi. Suurem on passiivne setu keele kõnelejate arv, kes setu keelest aru saavad, kuid ei oska kõnelda ega kirjutada (Näitus SETO? 2014 tekstipaneel).

Minu intervjueeritavad leiavad, et Saatse küla kogukonna ja Setumaa muutuv kultuurikontekstis on Saatse muuseumil kultuurimälu kandev roll. Saatse muuseum esindab Saatse küla ja setu kogukonda minevikus, mis tänases sotsiaalmajanduslikus kontekstis on hääbunud. Välitööl tuuakse välja, et muuseum loob sideme esivanemate ja nende materiaalse kultuuriga, mis enam külas elavas käibes ei ole. Eksponaadid loovad Crooke'i sõnul kujuteldava sideme nende inimestega, kellega kogukonna liikmetel pole võimalik enam kohtuda (Crooke 2008: 11). Muuseumis on esindatud Saatse piirkonna elanike jaoks oluline paik – Saatse kool, mis on muutunud ajalooks ja saanud osaks kohalike mälestustest: *Ennekõike ikka see, et meie esivanematest on mingi mälestus alles jäänud. Kõik on nagu kokku korjatud. Vanasti oli see pansionaadi hoone kunagi koolimaja, kus isegi sai õpitud kuus aastat. Et tolle asjad on ka nüüd sinna muuseumi toodud. See on mingisugune nii öelda mälestuste pank sellest kõigest, mis siin Saatse külas ja ümberringi toimunud on.* (m, 1993)

Intervjueeritavate sõnul ei esinda ega peegelda Saatse muuseum ainult külakogukonda, vaid setu kogukonda laiemalt. Kogukonna muuseum võib ka Västriku ja Võsu uurimuse kohaselt esindada vähemusrahvaste etnilist identiteeti (Västrik, Võsu 2010). Kui Saatse külakogukonda raamistab geograafiline piir, siis setu kogukonda võib käsitleda kujuteldava kogukonnana, mille liikmed asuvad küll geograafiliselt hajali, kuid keda ühendavad kultuurilised sidemed. Tuuakse välja, et Saatse muuseumis on eksponeeritud eelkõige setu materiaalne kultuuripärand: *Tema näitab, kuidas setu kombed vanasti olid. Midagi, seal on kõik setu värk ju sees. Et nende ümbruskonna tööriistad. Palju on seal aidas, kus need tööriistad on igasugused.* (m, 1941) Artefaktid muuseumis on esitletud koos vaimse kultuuripärandiga. Interaktiivsete vahendite kaudu võib muuseumis tutvuda setu kommetega: *Ja üleval siis need filmid nendest kommetest, kuidas peetakse surnuaiapiühasid. Ega mujal ei ole. Meil ei olnud Tallinnas selliseid kombeid, et haudade pääl süüakse ja juuakse.* (m, 1941)

Külaelanikud vastandavad tänapäeva argikultuuri, kus setu traditsioonide järjepidevus on katkenud, Saatse muuseumis eksponeeritule. Väljarände ja linna kolimise tulemusel on Setumaa külad jäänud tühjaks, mistõttu seatakse küsimuse alla setu kogukonna olemasolu ajaloolisel asumaal: *Ma küll ei tea. Pole kogukonda, pole rahvastki enam. Ma ütlesin kaks inimest on meid kirjas ja kui meie sureme ära, siis küla nimi kaob ära. Muudkui kaovad. Järjest külad jäävad tühjaks. Siin pole enam mitte midagi. Nüüd see*

pansionaat veel on, aga varsti ei jää selle jaoks ka raha. (n, 1938) Tuuakse välja, et setu kogukond asub tänasel päeval väljaspool ajaloolist asustusala – Eestimaa linnades või välismaal. Vanem põlvkond tunneb teatud lõhet noorema põlvkonnaga. Külaelanikud leiavad, et linna kolinud noortel on traditsioonilised setu kultuuri teadmised linliku kultuuri mõjul igapäevasest kasutusest kadumas. Leitakse, et setu noori ei huvita käsitöötraditsioonide säilitamine. Seetõttu ei ole külaelanike sõnul noortel muuseumis ka enam midagi esitleda: *A tänapäevased, mis siin om inäp setodõl midägi näüdätä? Nüüd om kõik poodist ostõtu. Kes, kes nüüd inäp kuda, ütle', kotoh midägi? Kiäki tii-i midägi. Kes võtt sukavarda kätte ja nakkas sukka kudama? Mõni ütsik! Mõista-i imp varda pääle sukasilmigi tetä' inäp sis.* (m, 1955) Tuuakse välja, et käesoleval ajal huvitab noori eelkõige meedia tarbimine: *Nad on ainult arvutis või teleri ees. Praegu on nad arvuti taga, mängivad sõjamänge. Mu lapselaps on samamoodi, tulistab ja tapab.* (n, 1941)

Kuigi setude käsitööoskus on nooremate kogukonnaliikmete seas kadumas, leitakse siiski, et õigeusukommete järgimine on setu traditsioonilise kultuuri element, mis on Saatse külas veel noorte seas säilinud. Õigeusu kommete olulisusele Saatse piirkonna noorte seas viitab päänitsapäeva tähistamine 2. augustil Saatse kirikus. Noorte sõnul on päänitsapäev oluline religioosne püha, mis annab ka teistele noortele, kes linnas elavad ja igapäevaselt kirikus ei käi, põhjuse kokku tulla ja oma esivanemaid austada: *Niimoodi kindlalt küll õigeusu pühi ei järgi. No siin see kord aastas on see suur kirikupüha suvel. Seda ikka tähistatakse. See on suurem üritus. Seal ikka käime ja haua peal sööme.* (m, 1996)

Oludes, kus setu traditsiooniliste esemete valmistamise oskus on noorema põlvkonna seas kadumas ja kus vaid üks kord aastas päänitsapäeval järgitakse õigeusukombeid Saatse külas, tunnetab Saatse kogukond muuseumit olulise mäluasutusena, mis säilitab setu rahvatraditsioone. Muuseum on etnilise eripära väljendamise kohaks, hoides alles elavast kasutusest kaduma hakkavaid setu käsitööoskuseid: *No soo om viil ainukõnõ asi, mis, mis viil näütäs, et setol om ka sedä kunagi olnu ja tettü käsitiüüd. No põhiline õks, võta', võrdlõ' soo käsitiüü, mis Setomaal om tettü, hoo' ommava' õks! Säänest käsitiüüd and õks otsi, mis kangastelgi pääl ja naa' tegevä'. // Praegu panõ' nuuri latsi kangast kudama, nä ei tiiäki, mis tuu kangas om.* (m, 1950) Mainitakse, et minevikku esindava materiaalse kultuuri säilitamise kaudu toetab Saatse muuseum ka setu uhkustunnet: *Üks*

asi on kindlasti see, et aitab seda setu uhkust hoida. Ehk siis setud on tegelt uhke rahvas. Nende rahvariided on uhked ja nii palju hõbedat ei ole kellelgi rahvariiete küljes. // See kuidas setud on elanud, kui kaua nad on elanud siin. Jaa kui kaua nad on vastu pidanud ja kui tugevad nad on tegelikult. Ja mida nad kõike oskavad teha. (m, 1966) Flora Kaplan osutab, et materiaalsed representatsioonid muuseumides on seotud etniline uhkuse eksponeerimisega, mis loob kogukonna liikmete vahel ühtsustunnet (Kaplan 2007: 153). Oma välitöö põhjal võin seda kinnitada.

Muuseum võib muutuda Marta Anico sõnul identiteedi “varjendiks” (*identity bunker*), kui seal puuduvad erinevate narratiivide (töölisklass, multikultuursus) representatsioonid, mis ühte kultuuriruumi tervikuna iseloomustavad (Anico 2009). Identiteedi “varjendina” võib vaadelda selles tähenduses ka Saatse muuseumit, kus tänapäevase setu identiteedi representatsioon puudub. Saatse muuseum peegeldab muuseumi külastajatele minevikku, esitlemata tänast Saatse küla ja setu kultuuri muutunud konteksti. Siinkohal vaatleksin Saatse muuseumit kui paika, mis loob heterotoopiat (Annist 2014). Leian, et Saatse muuseumit võib vaadelda kui heterotoopiat, mis loob teatud füüsilises ruumis keskkonna, kus on representeeritud eelkõige Saatse küla ja setude mineviku kultuur. Valides välja teatud kultuurielemendid minevikust, mida muuseumides representeerida, jäetakse kõrvale teised kultuurielemendid, mis on praegusel ajal aktuaalsed. Näiteks ei kajastu muuseumi Saatse piirkonna sotsiaaldemograafiline kontekst (rahvastiku väljaränne, terviseprobleemid, teenuste kättesaadavuse vähesus jne), mis olid välitööl kohalikega vesteldes nende jaoks olulised teemad. Kui külastaja läheb muuseumisse, siis õpib ta tundma Saatse piirkonna ajalugu, saamata ülevaadet, milline on olukord tänasel ajahetkel.

Kui kultuuriuurijad lähenevad muuseumide uurimisele kriitilise pilguga, leides, et ainult mineviku eksponeerimine muuseumides tõrjub teisi kultuurivaateid, siis minu intervjueeritavad Saatse nulgast Saatse muuseumi ekspositsiooni probleemseks ei taju. Külaelanikud on harjunud vaatlema muuseumit kui minevikku säilitavat ja esitavat kohta. Nagu ma eelmises peatükis kirjeldasin, loodi Saatse muuseum 1974. aastal eelkõige eesmärgiga talletada minevikku: *Seal on ju meie ajalugu. Paraku aeg muutub. Nüüd on ajastu teine. Et siis saab nagu vanasse aega ka tagasi minna, et mõelda, kuidas meie esivanemad vanasti elasid, mis töid nad tegid ja millised tööriistad nad*

olid. (n, 1956) Setude materiaalse kultuuri esitlusel on kohalike arvates pedagoogiline väärtus, kuna ekspositsioon annab kultuuripärandi esituse kaudu noorematele kogukonna liikmetele teadmisi Saatses piirkonna ajaloost: *Ma ütlen, et tegelt noortel on vaja. Las vaatavad, mis vanasti millega tegeldi ja mida töödeldi ja kuidas tehti ja mida praegu selle aja inimesed mitte midagi ei tea. Ma tean kõike neid asju. Ma olen kõigega kursis. Aga nad ei ole seda näinudki ja ei saagi.* (m, 1940) Artefaktidel on väärtus ka eakatele kogukonna liikmetele, kelle jaoks on eksponeeritud esemed nende elatud elu osaks, mistõttu muuseumis esitletu on neile eelkõige mälestuste kandja rollis: *Muuseumis on sellised asjad, mida ma tean, olen näinud. Ise kasutanud. Nojah, ma tunnen seda asja. Ma tean isegi, mis see on.* (n, 1938)

Leitakse, et kultuurimälu ei ole oluline ainult kohalikele, vaid materiaalsel pärandil on teadmisi loov roll ka uute elanike jaoks, kes Saatses piirkonda asuvad. Informatsioon, mis Saatses muuseumisse on kogutud, võib osutada vajalikuks Setumaale sisseerännanutele, kes siia oma kodu on rajanud ja küla ajaloo kohta teadmisi soovivad omandada: *Ja palju sain just teada küla [kohta] ja kus on see kiriku osa. Kõik see on nagu seal muuseumis kirjas. Aga mind nagu huvitas just see ümbrus siin. Umbes me arvestasime, et see maja on ehitatud 1886. Ja sellesama Kivistiku Nati isa olevat selle maja ehitanud.* (n, 1946) Seega on mineviku talletamine külaelanike jaoks oluline väga mitmetel põhjustel.

Põliste külaelanike kõrval eristusid intervjuueeritavate hulgas aga Saatses suvitajad, kes leiavad, et muuseum ei pea ainult minevikku esindama, vaid samavõrd oluline on ka kultuuri muutuvuse peegeldamine: *Mis täna uus see homme vana. Homme ei mäleta enam keegi, kuidas täna elati. Kultuur muutub nagu kogu elu, täna pöördub tuleb fikseerida, et see inimestele meelde jääks.* (n, 1946) Leian, et tänapäevase, muutunud kultuuriruumi eksponeerimine on Saatses muuseumis keeruline kontekstis, kus muuseumite eesmärgid ja tegevus lähtub riiklikust poliitikast. Kultuuriministeerium rahastab Setomaa Riiklikku Kultuuriprogrammi, kus nähakse muuseumi osalisena setu kultuuripärandi kandmisel. Anico on samuti välja toonud, et muuseumid on poliitilised asutused, mis lähtuvad poliitikute huvidest, kellel on võim suunata muuseumide tegevust endale sobivas suunas (Anico 2009).

5.3. Muuseumiüritused ühtsustunde loojana

Saatse nurga elanikud leiavad, et tänapäeval on Saatsel muuseum küla kogukonnale oluline külastuspaik muuseumis toimuvate ürituste ajal, mida vastandatakse staatilistele muuseumieksponaatidele. Eakatel külaelanikel on elatud kultuuri kogemus muuseumi esemetega olemas, mistõttu ei ole neil huvi juba tuttavaid esemeid uuesti vaatama minna: *No seto tiid eiski näid vannu asju, mis omma', õga tä olõ-i tollõst huvitõt.* (n, 1929) Üritused on seevastu dünaamilised ja tekitavad kohalikus soovi Saatsel muuseumit külastada: *Et absoluutselt kõikidest ikka püüan osa võtta, mis seal korraldatakse. Sest nagu need muuseumi väljapanekud ja need on mul mitmeid kordi veel vaadatud. Aga kõik üritused ikkagi põhiliselt, mis muuseumis tulevad, püüan ikka kõikidest osa saada.* (n, 1956)

Üritustest mainitakse eelkõige setu traditsioonidega seotud ettevõtmisi. Kõige sagedamini tuuakse välja setu juustu valmistamist tutvustavat muuseumiüritust ehk sõirapäeva.²⁷ Kirjeldatakse, et sõirapäeval valmistavad külaelanikud oma kodudes traditsioonilise setu juustu, mis muuseumisse degusteerimiseks ja teiste külaelanike poolt hindamiseks tuuakse: *Meil on seal traditsioonilisi üritusi. Nagu sõirapäev, mis mulle väga meeldib. Et sõirapäeval olen alati püüdnud kohale minna. Siis alati teeb keegi näidissõira keetmise. Siis on sõirad seal auhinnana esitatud. Saab degusteerida ja hinnata. Et absoluutselt mõnus üritus.* (n, 1956) Seega on sõira valmistamine omavaheline võistlus, mida viiakse läbi muuseumi alal (foto 14). Seejuures peetakse sõiravalmistamist eelkõige naisterahvaste tegevuseks: *Mul elukaaslane, ta on aktiivsem. Ta käib nagu sellistel sõirapeol ja valmistab ise sõira. Aga ma olen laisk.* (m, 1963)

Sõirapäeva võib seeläbi vaadelda kui esituslikku tegevust (*performative act*), mille kaudu toimub koos teiste kogukonna liikmetega mineviku traditsioonide taaselustamine (Smith 2006). Etnilistele kogukonnamuuseumidele on omane ürituste kaudu mineviku traditsioonide taasloomine. Muuseumiürituste kaudu esitatakse kohalikke toidutraditsioone, muutes traditsioonilised oskused muuseumis väärtustatud kultuuripärandiks (Västriku, Võsu 2010). Leian, et sõirapäev Saatsel muuseumis loob setu toidutraditsioonide taastamise kaudu külaelanike vahel ühtsustunnet setu kultuuri

²⁷ "Sõir" on traditsiooniline setu toit, mida valmistati toorest lehmapiiimast. Seto toidukultuur on kantud Eesti Vaimse Kultuuripärandi nimistusse: http://www.rahvakultuur.ee/vkpnimistu/index.php?page=Public.Knowledge&area_id=0&id=218&PHPSESSID=dao622v1fifnqeaqddjjupnie0

minevikuesituse suhtes. Oluline on Saatse kohalikele eelkõige ruumiline keskkond, kus sõira degusteerimine toimub. Saatse muuseum on koht, kuhu on kogutud kokku Saatse piirkonna materiaalne kultuur ning seeläbi seostub muuseum kohalikele nende esivanematega: *Muuseum ta on nende esivanemate nagu reliikvia või kuis seda öelda.* (m, 1963) Sõirapäeva korraldamise puhul on tähenduslik teisalt muuseumi asukoht – Saatse küla. Saatse nülka on kutsutud *kohopiimänulgaks* ning Saatse kirikut on nimetatud “kohupiima kirikuks”, kuna sinna viidi lihavõtteteenistuse ajal kohupiima õnnistamiseks (Korela 2011). Seega toimub sõiratraditsiooni taaselustamine külas, kus kohupiimal on olnud oluline osa religioossetes toimingutes.

Teisalt tuuakse välja, et muuseumis toimuvad ka üritused, mis ei ole seotud traditsioonilise setu kultuuriga. Kirjeldatakse kodanikuliikumisel põhinevat talgupäeva Teeme Ära²⁸, mis toimub igal aastal 2. mail. Intervjueeritavad kirjeldavad 2012. aasta talgupäeva, mille raames külaelanikud tulid kokku, et tegeleda muuseumi lähedal asuva kelgumäe korrastamisega: *Teeme Ära talgupäev oli muuseumi juures. Sest see muuseumi mägi on nüüd mitmed aastad kasutuses olnud kelgumäena. Aga see vajab korrastamist, sest muidu ei saa kelkudega alla lasta.* (n, 1956) Võrreldes sõirapäevaga ei ole Teeme Ära ürituse eesmärgiks minevikutraditsioonide taasloomine, vaid muuseumiterritooriumil korrastustööde tegemine. Ühtsustunne Saatse muuseumi alal luuakse külaelanike vahel teineteise abistamise kaudu. Tuuakse välja, et abi osutamisel oli tähtis roll sel päeval Saatse kordoni piirivalvuritel: *Siis meil on alati kaasatud ka meie piirivalve töötajad. Nad on väga abivalmid olnud. Sellel aastal nad nagu võtsid selle korralduse poole enda peale. Toidu pool nagu lõkke ääres oli meie külarahva poolne ja muuseumipoolne. Jaa siis ühesõnaga oli hästi armas talgupäev, kus me korrastasime.* (n, 1956) Kordoni piirivalurid kirjeldavad, et neil lasub kohustus valvata Vene–Eesti piiri, mille ääres Saatse küla asub. Kuna muuseum asub piiri ääres, siis annab see piirivaluritele põhjuse muuseumis külaelanikega koostööd teha: *Me teeme koostööd kohalike elanikega. Oma töö raames. Viimane toimuski muuseumi juures, see liumäe korrastamine. Siis on, see piir läheb ka muuseumi tagant kohe. See on väga hea seos nagu kohe, et miks mitte appi minna.* (m, 1966) Selgub, et Saatse kordoni piirivalvuritest on mõned Saatse piirkonnas sündinud, kuid seejuures töötab kordonis ka mujalt Eesti piirkondadest pärit inimesed. Vaatamata sellele, et kõik piirivalvurid ei ole

²⁸ Teeme Ära on üle-eestiline koristusaktsioon, mis sai alguse 2008. aastal. Projekti tutvustus on leitav internetist: <http://www.teemeara.ee/>

kohalikud Saatse inimesed, tunnetab kohalik kogukond piirivalvureid osana oma külakogukonnast: *Meil on jah niisugune tore küla, kes hoiab kokku. Küla on väikene, aga meil on kõik piirikordoni töötajad on nagu oma küla. Kõiki hoiame ja teeme koos.* (n, 1956) Peale korrastustöid toimuvad muuseumi alal ühised tegevused: *Ja siis pärast pidasime ka lõkke ümber pidu. Ja me lasime seal isegi püssist täpsust ja mida me seal kõike pidime tegema. Väga armas oli. Mul on endalgi pilt olemas, kus ma sihin ja lasen seal päris täpselt.* (n, 1956)

Anico osutab oma uurimuses, et kui muuseum esitleb erinevaid kogukonna narratiive, kujuneb see kultuuri varjendi (*cultural bunker*) kõrval samaaegselt kultuuri foorumiks (*cultural forum*) (Anico 2009). Leian, et üheltpoolt on Saatse muuseum oma materiaalse kultuuri representatsiooni tõttu, mis esitab kadunud Saatse küla ja setu kogukonda minevikus, omamoodi kultuuri “varjendiks”, kus tänapäevane muutunud küla- ja linnasetude eluviis on ekspositsioonist välja tõrjutud. Teisalt võib aga Saatse muuseumi üritusi pidada kultuuri “foorumiks”, mis on avatud erineva sisu ja eesmärgiga üritustele. Saatse muuseumiprogramm sisaldab setu kultuuripärandiga seotud üritusi, mis koondavad kohalikke mineviku esitluse ümber, taasluues külaelanike jaoks setu kultuuriväärtusi oleviku hetkes. Esindatud on ka pärandiga mitteseotud üritusi, mis on üldlevinud ka teistes Eestimaa paikades ning mille raames saavad külaelanikud ja piirivalvurid omavahel kohtuda ja teha koostööd (foto 15). Koostöö toimub külakontekstis, kus võrreldes varasemaga, kui külas oli aktiivne kultuurielu (Saatse kultuurimaja oli avatud), ühistegevuseks enam palju võimalus ei ole. Seega võib järeldada, et muuseumi avatust oma külakogukonnale väljendavad eelkõige just muuseumi üritused, mis mineviku taasloomise kõrval võimaldavad kohalikel omavahel ühise eesmärgi nimel tegutseda, tehes midagi kasulikku Saatse muuseumi kui oma esivanemate mälestuse hoidja heaks.

Tuuakse välja, et Saatse muuseumi kõrval on külakogukonnas oluline ühtsustunnet loov roll ka Saatse kirikul. Nagu eespool nimetatud, peetakse Saatse külas tähtsaks õigeusu püha päänitsapäeva. Päänitsapäeval kohtuvad külaelanikud oma sugulaste ja tuttavatega, kes selleks päevaks Saatse tulevad: *Siia tullakse üle terve Eesti kohale. // See on väga tähtis püha. Kõikjalt... Siin on kalmistu, matmine. Ja siia tullakse hauale, kirikus peetakse teenistust.* (n, 1941) Päänitsapäev võimaldab seega geograafiliselt hajali paiknevatel setudel kodupaika naasta. Leitakse, et päänitsapäeva toimumise ajal

suureneb ka Saatse muuseumi külastatavus: *Siin on see suur pidupäev, päänitsapäeva kirikupüha. Siis siia tuleb siia palju rahvast kokku. Vot siis on selle muuseumi külastatavus kindlasti hästi suur. Ikka tulevad sugulased ja vaatavad kas siis oma vanemate asju või siis oma vana seto kultuuri vanaaegseid asju.* (m, 1963)

5.4. Muuseum kui kohalik külastuspaik

Saatse nurga kogukonna hoiakud Saatse Seto muuseumi külastamise osas on ambivalentsed. Kogukonnas kerkib esile kaks erinevat hoiakut. Ühelt poolt on muuseum koht, kuhu kohalik läheb enda sõnul väga tihti. Leidus aktiivseid kohalikke, kes sageli muuseumi üritustest osa võtavad: *Siis alati sõirapäev, talsipüha ja ütleme kui mingi suveülikool peaks veel tulema. Et absoluutselt kõikidest ikka püüan osa võtta, mis seal korraldatakse.* (n, 1956) Saatse muuseumi ürituste kõrval tuuakse välja muuseumi territooriumi väärtust noorematele pereliikmetele, mistõttu muuseumi õu on kohalikele üks eelistatuid ajaveetmise kohti Saatse külas: *Tõepoolest, et ega siin ka ei ole ju lastega ka igale poole minna. See on meil alati esmane valik, et minna muuseumisse. Ta ei pruugi üldse lahti olla. Ükskõik mis ajal, et käia lihtsalt seal ringi ja lihtsalt jalutada.* (n, 1972)

Oma välitöö põhjal saan väita, et aktiivsed muuseumikülastajad moodustavad kogukonnast vähemuse. Enamik kohalikest on Saatse nurgas eakad inimesed, kes leiavad, et Saatse muuseum ei ole koht, kuhu kohalik tihti läheks. Leidus külaelanikke, kes olid Saatses sündinud ja samas hoones koolis käinud, kuid muuseumisse ei olnud nad kunagi sattunud: *Ma ütlen ausalt, et ei ole seal käinud. Mööda olen käinud küll. Aga sees ei ole ma vaatamas käinud. Koolis küll käisin seal. 6 klassi.* (m, 1930) Enamus kohalikke oli “vanas” Saatse muuseumis käinud. Uut püsiekspositsiooni, mis avati 2010. aastal Saatse muuseumis, vastandati seega vanemale püsiekspositsioonile: *Väga vähe on neid mälestusi, sest ma ei ole väga külastanud Saatse muuseumit. Eriti nüüd, kui ta on remondi teinud läbi. Siis kui ta vana sisustusega oli, siis sai küll käidud.* (m, 1996)

Intervjuudes toodi esile järgmisi põhjusi, miks muuseumis ei käida. Külaelanikud leiavad, et kohalikel on kultuurialased teadmised olemas, mistõttu ei tunta huvi ekspositsiooni uuesti vaatama minna: *Ei jää aigu, ni mino ei tõmba ka nii, ma tiia esiki näid asju nii... Sedä, mis sääl omma' ja. Sääl omma' tettü njoo' vilmiprogrammi' ja*

näütäse'. Sõira tetäs ja. // Rahvast käüse ja taa om huvitav õks, a lihtsalt, lihtsalt, et noh mul omma' hoo' aša' selge' ja minno taa ei tõmba nii pall'o. (m, 1950) Esemel on seega tuttavad ja neid on kogukonna liikmed ise kasutanud. Seetõttu muutub muuseumi külastamine väärtuslikuks nooremale põlvkonnale, kellel elatud kultuuri kogemus puudub: Nüüd noored ei tea, mis oli vanasti. Need on vanad asjad. Ma olen käinud. Need asjad on nagu kõik tuttavad mis seal sees on. Nagu ikka, et näevad inimesed, millised vanasti olid tööriistad. See on kogu aeg üks ja sama asi, mina ei käi üksinda. (n, 1938) Noored kogukonnaliikmed leiavad seejuures, et kuigi neil elatud kogemus muuseumis eksponeeritud materiaalse kultuuriga puudub, siis on neil ajaloolised teadmised kultuuri nn "vahendajate" kaudu olemas. Ühelt poolt on nad muuseumis käinud Saatse kooliõpilastena, kui toonane muuseumi juhataja Renaldo Veeber lastele käsitööd õpetas: Koolis käisime mingeid savist asju nikerdamas seal ja olid muuseumis mingid tunnid isegi. (m, 1996) Teisalt on mineviku kohta kuulnud oma vanavanemate käest, mistõttu muuseumi külastamine ei ole enam oluline tegevus: Ei käi, ei tunta huvi selle vastu üldse. Sest sa ise elad siin ja oled kohalik. Me ei näe keegi mõtet seal käia. Kõik on seal kooliga käinud jah. Kõik teavad seda värki enam-vähem. Ongi, et see, üks vanaisa ja vanaema on kunagi rääkinud, aga lihtsalt enam ei paku huvi. (m, 1996)

Tuuakse välja, et oluline tegevus kogukonna jaoks on eelkõige muuseumi ümbruses olevas metsas seente korjamine: *Mina käin metsas. Mööda ainult. Ma ei käi muuseumis. Aga mets on seal taga, muuseumi taga. // Seal ma käin tihti seeni korjamas. Kodus on ju igav üksi. Vahest, mida ma teen? Võtan jälle, vahetan riided ära ja jälle lähen metsa poole. Jalutan ja paar tundi olen metsas ja tulen jälle koju. (n, 1941) Aivar Jürgenson on välja toonud seente olulisuse setu kultuuris. Oma teoses on ta kirjeldanud, kuidas Eesti lääneosas on seeni vähem söödud kui ida- ja kaguosas, nimetades põhjusena looduslikke (suurte metsade olemasolu) või majanduslikke tingimusi (vaesus), aga ka seost perekonna sotsiaalstruktuuriga (suured pered). Setude puhul võib tema sõnul ühe seente populaarsuse põhjusena nimetada õigeusku, kus seened esinevad paastutoiduna (Jürgenson 2005: 47). Välitööl kohalikega vesteldes leitakse, et seentel on eelkõige majanduslik väärtus. Seentekorjamisega tegeletakse nende kokkuostu müümise nimel Saatse küla poes ees ja Värskas keskus (VP 2014). Metsasaadused on seega kohalikule elanikule majandusliku sissetuleku allikas, andes võimalust teenida oma pensionile lisaraha: *No aga elatist on vaja teenida. Kukeseeni ostetakse kokku, siis tuleb neid korjata. Ma arvan, et paljud arvavad niimoodi. (m, 1966) Seejuures arvavad ka**

sisserännanud vene rahvusest kogukonnaliikmed, et muuseumitagune mets on hea seente korjamise paik, mistõttu satutakse ka muuseumi: *Kui käin seenel või marjul, siis astun sealt läbi, joon vett. Kui janu tekib. Kui tahan juua, siis lähen muuseumi jooma.* (n, 1941) Leitakse, et Setumaa loodus on osa inimkultuurist, mis mõjutab kohalike käitumist: *Kultuur on osa loodusest minumeest ka. Loodus määrab kultuuri. // No inimese käitumise määrab ka ju looduseskkond, kus ta elab ju. Mitte ainult see, et ma suhtlen selle või seitsme inimesega, vaid kogu loodus ju määrab inimese käitumise.* (n, 1946)

Täheldasin ka ise seente olulisust kohalikele oma välitööde käigus. Juulikuus Saatse muuseumis korraldatud setu vana jaanipäeva üritusel ei märganud ma muuseumis kohalikke elanikke. Kohal olid noored Tallinnast, kes Setumaaga tutvuma olid tulnud. Muuseumitöötaja sõnul oli põhjuseks seenekorjamise aeg, misõttu kohalikud olevat metsas (VP 2014). Teisalt muutus seente korjamine ka üheks tegevuseks minu välitööl. Kohtasin ühel viimasel augustikuu päeval Korela küla lähedal ühte eakat vanahärrat, kellega soovisin teha intervjuu. Intervjuud kohalik mulle muuseumiteemal anda ei soovinud, kuid seevastu oli ta valmis minuga koos kukeseeni korjama. Mees tundis hästi ümbritsevat metsa ning näitas mulle, kus asuvad kõige rikkalikumad seenealad. Seentekorjamine oli seega ühine tegevus, mis meid omavahel sel hetkel ühendas (VP 2014).

Nagu mainisin, takistab kohalikku Saatse muuseumi külastatamast ka vastava aja puudumine. Varasemalt olid takistuseks muud argitegemised, mis olid aeganõudvad ja olulisemad kui Saatse muuseumi külastamine. Mainitakse põllutöid kui aegavõtvat tegevust, mistõttu muuseumis polegi kunagi käidud: *Aeg läks mujale. Tööl, kodus, põld oli jah. Kõik heinategemine ja loomapidamine, omad kodune töö. Palju tegemisi jah. Põllutöö jah.* (n, 1930) Kuigi traditsiooniline põllumajandus ei ole enam Setumaal elatusalaks (Runnel 2002), kohtasin välitöödel neid kohalikke, kes loomapidamist endiselt veel oluliseks peavad. Esile tõstakse tänasel päeval lehmapidamist kui olulist tegevusala majapidamises: *Ma käi nii harva, mul om uma tüü siin. Ma ei pääse'. // Lehmä' jah, mul om uma laut siin, kamanda tollõga. Õga tüümehi ei olõ', abikaasaga katõkesi. // Mul ei jää' aigu.* (m, 1950) Leitakse ka, et lambapidamine on aeganõudev tegevus, mis ei jäta aga aega muuseumi külastamiseks: *Mul on ausalt palju tegemist. Ma nagu südamest võibolla isegi olen kultuuriinimene, aga ma harva jõuan sinna. Ma*

pean lambaid siin. (m, 1963) Ajapuuduse toovad välja ka nooremad kogukonnaliikmed, kel lapsena oli muuseumisse minekuks rohkem aega, kuid kel tänapäeval on muud kohustused: *Noh nooremas seas kui aega oli rohkem, siis käisin alati seal. Noh nüüd muidugi jah kui vanem oled ja käid tööl kuskil mujal ja õpid, siis ei ole nagu enam sinna väga kiikanudki. Aga muidu noores põlves, siis oli ikka tihe suhe. Sai igast asju seal tehtud.* (m, 1993)

Tuuakse välja veel, et külaelanikke vaevavad sotsiaalsed probleemid, mistõttu ei ole muuseumisse minek nende jaoks esmatähtis tegevus. Eakamad kirjeldavad oma kehva tervislikku seisundit, mis ei võimalda neil kodust kaugemale minna: *Ei ma ei ole käinud jah. Ma nii kui noh, ma ei julge nii väga minna ka. Et nagu ei julge väga nii liikuda jaa. Jalaprobleem on. Jalga lõigati. Nagu ei taha nii väga liikuda. Et lihtsalt, et noh oma kodused toimetused ära saaks teha. No oleks läinud ikka jah.* (m, 1946) Välitöödel tundsin ka ise, et muuseumist vestlemise asemel sooviti sageli minuga kõnelda pigem oma tervise teemal, mis tundus olevat tähtsam kui muuseumi ja setu kultuuripärandist vestlemine (VP 2014). Sotsiaalsetest probleemidest mainitakse veel alkoholitarbimist, millega kohalikud Saatse poe kõrval oleva kohvik “Kasekese” ees igapäevaselt tegelevad, mistõttu muuseum ei ole nende jaoks oluline: *See ongi see, inimesed on nii hõivatud ja võibolla ei oska seda vaba aega leida. Et tuleme kokku ja oleme. Või on neil...võibolla paljudel on siin väikesed siukesed, üks te näete seal Kasekese poe napsivennad. Ega neid ei huvita see.* (m, 1966) Alkoholitarbimine ääremaa kontekstis võib olla seotud töötusega, kuna Kagu-Eestis ja Ida-Virumaal on Eesti kontekstis kõrgeim töötuse määr. 2009. aasta seisuga on Kagu-Eestis 15.–64. aastaste inimeste tööhõive määr Eesti madalaim, hõlmates 50,8% rahvastikust (Põlva maakonna arengukava 2011-2017: 7). Seega leian, et kõrge töötuse määr võib olla üheks põhjuseks, miks teatud osa kohalikest niiviisi oma aega veedavad.

Muuseumis ei käida ka selle tõttu, et Saatse piirkonnas ei ole enam kaaslasi, kellega koos muuseumisse minek ette võtta: *Vaata, et kui kedagi ei ole siin minejaid, üksinda ei tahagi. // Ja siis ei olegi siin. No ei ole rahvast noh! Sääl metsa taga üks kilomeeter neid on ka kaks inimest tegelikult. Need on ka nagu koos sandid. No kellega sa lähed sinna?* (n, 1938) Runnel on oma uurimuses osutanud, et olukorras, kus külakogukond enam varasemal moel Setumaal ei eksisteeri, muutuvad oluliseks sugulased (Runnel 2002). Ka minu intervjuueeritavad pidasid oma sotsiaalses võrgustikus oluliseks külla tulnud

pereliikmeid, kellega muuseumisse minek ette võtta: *Mina ei käigi ju sinna. Tulevad sugulased, siis mul õde säält Haapsalust ja siis poja ämm ja need ja. Siis käisime seal vaatamas.* (n, 1938) Nooremad kogukonnaliikmed mainivad oma sõpru, kellele muuseumit tutvustada: *Juhul kui ikka mingit sõpra ja tuttavat sinna viia, siis ikka oleme käinud. Kui just et näiteks mõni uuem inimene, kellega saad tuttavaks. Kui ikka tahad näidata midagi siit külast, siis ikka näitad neid kohti, et mis muuseum on ja mis plats kuskil on.* (m, 1993)

Kokkuvõttes võib väita, et põhjused, miks Saatse muuseumit ei külastata, varieeruvad sõltuvalt kogukonna liikme vanusest ja isiklikest huvidest: setu kultuurialaste teadmiste olemasolu, muud huvid ja sellest tingituna ajapuudus (seenelkäik, loomapidamine, töö ja koolis käimine), sotsiaalsed probleemid (tervisemured, alkoholi tarbimine). Sotsiaalses võrgustikus peetakse oluliseks kohalike külaelanike asemel hoopis kaugemalt külla tulnud sugulasi või sõpru. Muuseum on seega külaelanikule ühiskülastuse paigaks mitte koos Saatse küla elanikega, vaid koos oma lähedaste või pereliikmetega.

5.5 Muuseumi suunatus “võõrastele”

Kogukonnaliikmetega vesteldes kerkivad esile kategooriad “oma” ja “võõras”. Eelmises peatükis nägime, et Saatse muuseumisse kohalik väga tihti üksi ei lähe, vaid muuseum on ühiskülastuspaik koos “omade” inimeste ehk külla tulnud sõprade ja sugulastega.

Teisalt leiavad kohalikud, et muuseum on eelkõige koht kuhu läheb “võõras” väljastpoolt Setumaad: *No seto tiid eiski näid vannu asju, mis omma’, õga tä olõ-i tollõst huvitõt. Aga noh, kes võõra’ tulõva’, sis nuu’ omma’ huvitõt, mis om olnu vanastõ Setomaal. Aa seto tiid eiski. Et mis asi om ja mis timäga tetti ja.* (n, 1929) “Võõrana” tunnetatakse Eestimaa teistest piirkondadest pärit inimesi, kellel setu kultuuri alased teadmised puuduvad: *Aga ku võõras tulõ säält Kesk-Eestist, õga nuu ei tiia’, mis aša’ ommava’. Säält, kui soo käsitsigi linakolkmise kolts oll’, kuis kutsuti, hammastõga. Säält lina’ käve’ läbi ja niimuudu tambiti – nä ei tiia’, mis asi tuu om. A mi tiiämi kõik siin.* (n, 1929) “Võõraks” peetakse eestlaste kõrval ka välismaalasi, kes Saatse muuseumis setu kultuuriga tutvuda saavad: *Seal Saatse ei käigi ainult need Saatse rahvas, vaid ka paljud teised, et Hiina rahvast olen näinud seal ja ka teised rahvad. See on väga hea. See nagu tutvustab meie kultuuri ja niimoodi. Väga hea. Ja*

siis saavadki näiteks need teised Hiina omad näha, et milliste vahenditega neid talutöid siin tehti. (n, 1996) Saatse muuseum on seeläbi Saatse piirkonnas oluline koht, mis tutvustab Setumaad avastama tulnud turistidele Saatse traditsioonilist setu kultuuri: *No kui turist tuleb, siis ta saab muuseumis ülevaate, mis siin on toimunud näiteks. Muidu ta tuleb siia ja teeb tiiru peale ja ongi kõik. Vaata aga kui ta käib muuseumist läbi, siis ikka saab teada, mis tegevusi on toimunud. Nagu ikka pilt avaneb seto kultuurist nagu ka.* (m, 1972) Saatse muuseum on seeläbi kohalikele enese esitlemise võimaluseks väljastpoolt tulnud inimestele.

Pärandiloomes võib kultuuriuurijate sõnul olla turistidele suunatud tegevus (Ronström 2008), kus on olulisel kohal turisti kogemus, eriti “autentse kogemuse” otsimine (Smith 2006). Autentse kogemuse otsimine ja turism on Ronströmi sõnul Gotlandi saarel oluliseks sissetuleku allikaks muutunud. Gotlandi saarelt on lahkunud paljud ning selle on asustanud turismitöösusega tegelevad inimesed, kes loovad Gotlandil keskaja diskursust Rootsis. Leian, et Gotlandi saarel toimuvat võib kõrvutada Saatse piirkonnaga. Nii nagu Gotland asub kaugel võimukeskustest, asub ka Saatse neist eemal, paiknedes Eesti ääremaal. Gotlandil ja Saatse piirkonnas on sarnane demograafiline trend, kus on toimunud rahvastiku aktiivne väljaränne. Võimaluseks kohalikku elu elavdada on mõlemas piirkonnas muutunud turismitööstuse arendamine (Ronström 2008). Setumaal on turistide jaoks oluline autentse kogemuse otsimine, mille kuvandit turismibrošüürid Setumaast loovad (Annist 2014). Kogegin seda ka ise, kuidas toimus setu kultuuripärandi loomine Saatse muuseumis ja selle esitlemine turistidele, näiteks vanade setu kommete kohaselt toimunud jaanipäeva²⁹ tähistamisel 5. juulil. Samal ajal kui kohalikud olid muuseumitöötaja sõnul metsas seenel, tulid suvist Setumaad avastama kolm noort inimest (üks noorpaar ja nende sõber) Tallinnast. Koos noortega taasloodi Saatse muuseumi alal setu jaanipäeva minevikutraditsioonid. Nii nagu setud jaanilaupäeval vanasti tegid, valmistasime ka meie kasevihtasid, mis muuseumitöötaja sõnul saunas õnne pidavat tooma. Seejärel punusime koos muuseumi õue alalt korjatud taimedest pärjad. Noorpaar viskas seejärel muuseumitöötaja juhendamise järgi oma pärjad väikesesse tiiki. Muuseumitöötaja sõnul uskusid setud vanasti, et kui pärjad ujuvad vees teineteise suunas, siis läheb noortel paarisuhtes hästi; vastasel juhul tuleb omavahelises suhtluses aga midagi muuta. Mõlemad pärjad ujusid

²⁹ Ametlik jaanipäev on Setumaal 7. juulil, kuid muuseumijuhatajal soovitati korraldada oma jaanipäeva üritus kaks päeva varem, sest Värskas toimuva jaanipeo tõttu oleks rahvast sel päeval Saatsesse vähe tulnud. (VP 2014)

lähestikku (VP 2014, foto 14). Nii saime teada, kuidas toimus varem setu jaanipäeva tähistamine, taasluues ja esitledes (Smith 2006) neid vanu setu traditsioone Saatse muuseumi territooriumil.

Minu intervjueeritavad toovad välja, et turismitööstusel on väärtus mitte ainult turistidele, vaid ka kohalikule kogukonnale. Turism on külaelanikele oluline, kuna see annab sissetulekut ning loob võimalusi teistele ettevõtetele Saatse külas: *Ma arvan, et ta siia toob ikka mõne külalise. Mõni külaline käib poes näiteks. Väikepoe äridele on see kasulik, onju. Võibolla keegi tuleb ostab mõne karastusjoogi.* (m, 1966) Annist leiab, et kultuuriturismi arendamine Kagu-Eestis on osa riiklikust regionaalpoliitikast, mis püüab leevendada ääremaa kehva sotsiaalmajanduslikku olukorda (2014: 424). Samas kohtasin välitööl ka neid kohalikke, kes leiavad, et turismitööstus Saatse muuseumis ei teeni Saatse elanike huve. Muuseumi tunnetatakse olulise kohana turistidele, mis kohalikule elanikkonnale majanduslikku kasu ei too: *Saatse muuseum mängib rolli võibolla rohkem nendele turistidele. Raha poolest ega ta meile midagi sisse ei too. No niisama noh. Suvel ikka need kuradi ekskursioonid ja värgid käivad siin jah.* (m, 1962)

Teisalt tuuakse turismiööstuse rahalise väärtuse kõrval välja ka turistide sotsiaalne väärtus Saatse külale. Tänu muuseumile tulevad Saatse külla turistid, kellega kohalikud saavad suhelda: *Muuseum esiteks on juba sellepärast oluline, et siin elu käiks, et siia liiguks teisi inimesi. Ja siis meie kohalikud inimesed ka saavad nendega suhelda. Saadakse siis nendega muuseumis kokku või poe juures. Nad käivad ka kirikus. Et see ümbrus nagu elab rohkem, et ei ole nii maha jäetud. Sest tegelikult on ta ju väga piiri ääres ja hästi omaette.* (n, 1972) Muuseumi sotsiaalne väärtus avaldub ka muuseumis toimuvate ürituste kaudu. Saatse muuseum muutub seeläbi suhtluspaigaks, kus kogukonna liikmed kohtuvad väljastpoolt Setumaad pärit inimestega. James Clifford vaatlleb kontaktalana (*contact zone*) muuseumi, kus Põhja-Ameerika põliskogukonna liikmed kohtuvad riigimuuseumi töötajatega, kes ise kohalikku kogukonda ei kuulu. Muuseum muutub sellisel juhul “kontaktalaks”, kus indiaani põliskogukond toob kuuldavale oma arvamused läbi laulude ja lugude, mis on neile oluliste teemadega seotud (Clifford 1997). Osalesin ise 25. juunil peetud Saatse muuseumi 40. sünnipäeval. Muuseumi külastasid tol päeval programmi Euroopa Noored raames toimivas projektis

Punamütsike (*Red Riding Hood*)³⁰ osalejad, kelle seas oli nii eesti kui vene noori. Muuseumis oli seejuures ka kohalikke eakaid Saatse inimesi ja Saatses suvitajaid. Projekti osalised viisid muuseumi sünnipäeva auks toimunud tegevust taustal kohalike seas, kes sel päeval muuseumisse olid tulnud, läbi Eesti Rahva Muuseumi küsitluse³¹, uurides linna ja maa vaheliste sidemete kohta nõukogude ajal. Seega oli projekti liikmetel tol päeval Saatse muuseumis olemiseks projektiga seoses konkreetne eesmärk. Saatse Seto muuseumit võib seetõttu vaadelda kui “kontaktala”, kus kohtusid erineva kultuuritaustaga inimesed (Clifford 1997). Kohalikel elanikel oli muidugi teistsugune eesmärk, mis ajendas neid Saatse muuseumi tol päeval tulema. Muuseumitöötajate kõrval võttis emotsionaalsel toonil sõna ka üks kohalik naisterahvas: *Üks naisterahvas meenutas heldinult, kuidas vanasti Saatse muuseum välja nägi, kuid nüüd peale muuseumi renoveerimist on kõik uus. Ta oli kurb, et vanu ukseid enam alles ei olnud pluss üks vana ahi, mida peale renoveerimist enam ei olnud. Ta pidas pisarsilmi kõne, kuidas enne renoveerimist maja lagunes ja kui kole see ikka välja nägi. Nüüd on õnneks muuseumi maja ilus ja korras. Oma kõne jooksul kordas ta pidevalt: “Kus need vanad ukseid nüüd küll saanud on?”* (VP 2014). Muuseum muutus seega külaelaniku jaoks emotsionaalseks sõnavõtu kohaks, kus oma mõtteid teiste muuseumis viibijatega jagada. Inimesed, kellega oma mõtteid sel hetkel kohalik jagas, olid muuseumitöötajad, Värska vallavanem, kohalikud külaelanikud ja “võõrad” ehk Punamütsikese programmi liikmed. Eelnevat üldistades: Saatse muuseum ei ole seeläbi mitte ainult enese esitlemise koht “võõrale”, vaid muuseum on külaelanikule ka paigaks, kus “võõraga” kohtuda.

³⁰Projekti tutvustus on leitav internetis: https://www.facebook.com/pages/Red-Riding-Hoods-Youth-in-Action-Programme/505662852847674?sk=info&tab=page_info

³¹Linn ja maa nõukogude ajal. Küsimusleht 233. Eesti Rahva Muuseum. Vt lähemalt koduleheküljelt: <http://www.erm.ee/et/Osale/Kaastoo/Kysimuslehed/linn-ja-maa-noukogude-ajal>

Kokkuvõte

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida Saatse Seto muuseumi väärtust Saatse nurga kogukonna liikmete hinnangul. Küla elanikega vesteldes püüdsin mõista, milliseid tähendusi muuseum kannab selle vahetus läheduses elavate inimeste jaoks.

Välitöö käigus peetud vestluste põhjal selgus, et minu poolt kasutatud kogukonnamääratlus on tunduvalt keerulisem ja dünaamilisem, kui esialgu arvasin. Kogukonnast eristuvad kohalikud, st Saatses sündinud, ning mujalt pärit elanikud, st Saatse kordoni töötajad või Saatses suvitajad, kes end sõnaga “kohalik” ei määratle. Intervjuude käigus tekkis ka küsimus, kus asub Saatse küla kogukond ja kus on setu kogukond? Minevikku vastandatakse tänapäevale ja leitakse, et külad on Saatse nurgas tühjaks jäänud, mistõttu ei olnud minuga vestelnute hinnangul Saatse nurgas enam setu kogukonda. Teisalt leiti, et hääbunud on ka külakogukond. Võrdluseks toodi välja, et minevikus oli Saatse nurgas kultuurielu väga elav – korraldati kirmaskeid, avatud oli Saatse kultuurimaja ja kuna külas oli rohkem lapsi, siis tegutses aktiivselt ka Saatse koolimaja, millega mitmetel kohalikel on endal isiklik side olemas. Võib järeldada, et “kogukond” on minu kui uurijapoolne mõisteline kategooria, mida ma kasutasin Saatse piirkonda uurides, kuid millega kohalikud tänasel ajahetkel ise ei suhestunud, nähes “kogukonda” kui millegi idüllilisena, mis eksisteeris minevikus.

Külaelanike meenutustes on esikohal Saatse muuseumi loomine kui kogukondlik tegevus, mida ajendas ühe konkreetse isiku kirg kohaliku kultuuriloo kogumise vastu. Meenutatakse Saatse kooli ajalooõpetajat ja direktorit, entusiastlikku vanavarakogujat ja rahvameest Viktor Veeberit, kes ise küll ei olnud kohalik Saatse elanik, kuid kes sisserännanuna hakkas huvi tundma selle piirkonna materiaalse kultuuri kogumise vastu. Muuseumi rajamist võib vaadelda kui pärandiloomise protsessi (Ronström 2008), kus Veeber muutus kultuuriekspertiks, kes selekteeris minevikust välja elemendid, mis on talletamist väärt. Seeläbi oli tegemist ka poliitilise tegevusega (Anico 2009), kus ühel inimesel oli kogukonnast võim valida välja erinevad esemed muuseumis talletamiseks. Veeber tunnetas kultuuri ajas muutuvana – ta hindas minevikku, kogudes mitte enam argikasutuses olevaid ja talurahvakultuuri iseloomustavaid esemeid, kuid seejuures väärtustades ka nõukogudeaegseid esemeid. Muuseumi loomine peegeldab seeläbi Veeberi väärtushinnanguid, kus vana esemeline kultuur kohtub uuega. Leitakse, et

Veeberi kõrval oli ka külaelanikel muuseumi loomises kanda oluline roll. Kuigi esemete kogujaks oli peamiselt Veeber isiklikult, meenutatakse siiski sedagi, kuidas külahahvas aitas ning oli niiviisi esmete “doonoriks” (Västik, Võsu 2010). Külahahvas võis pakkuda abi ka kogutud esemete muuseumi transportimisel või kandes nende eest muuseumis hoolt, samas kui Veeberi pereliikmed panustasid peamiselt muuseumi territooriumi korrashoidmisele.

Saatse Seto muuseumis eksponeeritud materiaalsel kultuuril on külaelanike jaoks sümboolne väärtus. Leitakse, et muuseum on tänapäeval koht, mis esindab esemete kaudu lokaalset eripära – Saatse küla ja ka setude kui etnilise kogukonna traditsioone. Esemete representatsioonis on kesksel kohal mineviku kogukond. Paljud kohalikud on oma koolipõlve veetnud samas Saatse koolihoones ja seetõttu tuuakse esile muuseumi tähenduslikku seost haridusega. Eksponeeritud esemed kannavad ajas edasi mälestust Saatse küla kogukonnast ja koolist, mis tänapäevaks on oma traditsioonilisel moel kadunud. Teisalt esindab muuseum kadunud külakogukonna kõrval ka Setumaad, mis samuti tänapäeval oma traditsioonilisel moel enam ei eksisteeri. Intervjueeritavad toonitasid, et setu kultuur on muutunud ja setu kogukond ei ela enam ajaloolisel asualal. Setude enamus on asunud elama linnadesse, mille tulemusel on muutunud ka nende eluviis ja hoiakud setu traditsioonilisse kultuuri.

Leian, et Saatse muuseumi ekspositsiooni võib tõlgendada Marta Anico mõiste kohaselt kui identiteedi “varjendit” (*identity bunker*), mis varjutab tänapäevase muutunud setu identiteedi Saatse muuseumis. Muuseumi püsiekspositsioonis ei ole esindatud tänapäevane kultuurikontekst, mille kirjeldusega ma oma välitööl kohalike külaelanikega vesteldes ja Obinita muuseumis näitust SETO? külastades kokku puutusin. Saatse küla elanikud seevastu mineviku ekspositsiooni probleemseks või kogukonna identiteeti varjutavana ei taju. Pigem vastupidi – materiaalsel kultuuri nähakse olulisena, kuna see kannab endas sümboolset väärtust, olles oluline nii vanemale kui nooremale põlvkonnale. Leitakse, et muuseumis talletatud esemed on vanemate inimeste jaoks mälestuste hoidja rollis. Noortele on materiaalne kultuur oluline kultuuriajaloolise teadmise edasikandmiseks ja levitamiseks kogukonna nooremate liikmete seas. Esemed on väärtuslikud nende noorte jaoks, kellel otsene kogemus traditsioonilise talurahvakultuuriga puudub. Ekspositsioon on oluline ka

Saatse külla elama asunud uutele inimestele, kes just muuseumist piirkonna kohta teadmisi saavad.

Saatse Seto museum loob tänapäeval külaelanikega sidet eelkõige Saatse muuseumi ürituste kaudu. Saatse muuseum on külaelanikele oluline külastuspaik mitte materiaalse kultuuripärandi, vaid eelkõige muuseumis toimuvate esituslike tegevuste (*performative acts*) tõttu (Smith 2006). Külaelanikud vastandavad staatilist materiaalse kultuuri ekspositsiooni dünaamilistele muuseumiüritustele. Esitletud materiaalse kultuuriga on eakatel külaelanikel olemas isiklik kogemus ja eakas kogukonna liige läheb Saatse muuseumisse eelkõige uut elamust saama, mille loojatena nähakse muuseumiüritusi. Saatse muuseumis toimuvaid sündmusi võib käsitleda kultuuri “foorumina” (*cultural forum*), kus pakutakse erineva sisu ja eesmärgiga üritusi. Muuseumis korraldatakse traditsioonilisi setu kultuuripärandiga seotud sõirapäeva, mille raames toimub setu traditsioonide taaselustamine – traditsioonilise juustu sõira valmistamine ja parima “sõirameistri” valimine. Sõirapäev võimaldab kogukonna liikmetel muuseumi territooriumil kokku saada ja luua mineviku esituse kaudu ühtsustunnet, samas setu traditsioone säilitades ja väärtustades. Leitakse, et Saatse muuseum ei esinda ürituste kaudu mitte ainult minevikku, vaid ka tänapäeva. Kirjeldatakse ka üle Eesti levinud kodanikualgatust Teeme Ära, millest mitmed 2012. aasta mais Saatse Seto muuseumis osa võtsid. Muuseumit nähakse asutusena, mis ühendab kohalikke Saatse elanikke ja mujalt pärit inimesi, andes ürituste kaudu võimalusi muuseumi õuealal kohtuda ja ühise eesmärgi nimel tegutseda. Muuseum muutub seeläbi ühistegevuse paigaks kohalike ja ka piirivalvurite vahel. Ühistegevus Saatse muuseumi alal on oluline kontekstis, kus Saatse külas on kultuurielu hääbuv ja võimalusi omavahel kohtuda või koos midagi teha ei ole enam nii palju kui varem.

Oma välitöö põhjal võin öelda, et külaelanike osalus muuseumi külastamises on ambivalentne. Leidus aktiivseid külaelanikke, kes külastavad muuseumi üritusi sageli. Enamus aga rõhutas, et üritustel käivad nad ainult kord või paar aastas. Leidus ka neid, kes ei olnud 2010. aastal avatud uut püsiekspositsiooni veel vaatamas käinud. Kohtasin neidki, kes olid küll terve elu Saatses elanud, kuid ei olnud kunagi muuseumi külastanud, ei uut ekspositsiooni ega ka Veeberi-aegset näitust. Selle põhjusena nimetati tõsiasi, et muuseumis esitletud esemed on kohalikule tuttavad ja seetõttu ei paku muuseum enam huvi – milleks minna uuesti vaatama midagi, mis on endale juba nähtud

ja teada? Paikkondliku identiteedi olulise osana mainitakse looduslikku keskkonda. Tähenduslik on Saatse muuseumi ümbruses olev mets ja sellega seostuv oluline tegevus – seente korjamine. Seened seostuvad eakatele eelkõige majandusliku väärtusega, võimaldades teenida pensionile lisatulu. Muuseumis ei käida ka seetõttu, et külaelanikel oli varem ja on ka tänapäeval ajapuudus. Eakad kogukonna liikmed meenutavad möödunud aegu, kus loomapidamine oli aeganõudev tegevus. Mõned kogukonna liikmed tegelevad veel ka tänapäeval loomapidamisega, mis on tööd ja vaeva nõudev tegevus. Nooremad külaelanikud tõid välja, et neil on seoses töö ja kooliga kiired ajad. Osa noori käib kas väljaspool Setumaad tööl või tegelevad hariduse omandamisega, mistõttu muuseumi külastamiseks enam nii palju aega ei ole. Leitakse, et ka sotsiaalsed probleemid mõjutavad muuseumi külastamist. Ääremaal, kus tööpuudus on kõrge, tuntakse huvi hoopis muude tegevuste vastu nagu alkoholitarbimine. Külakogukonnas ei leidu külaelanike kõrge ea tõttu enam eriti hea tervise juures kohalikke, kes muuseumisse minna saaks. Leitakse ka, et kõrge ea ja tervisemurede tõttu ei ole enam inimesi, kellega koos muuseumisse minek ette võtta. Sotsiaalses võrgustikus on teiste külaelanike asemel olulised eelkõige külla tulnud sugulased. Muuseum on seega kohaliku jaoks ühiskülastuse koht oma pereliikmetega.

Minu välitööde käigus kerkis esile ka “oma” ja “võõra” vastandamine. Nii nagu Gotlandi saar on etnoloog Owe Ronströmi sõnul Rootsi mandrist kaugel asuv ja eksootiline külastuspaik turistidele (Ronström 2008), asub ka Setumaa Eesti võimukeskustest kaugel, ääremaa nurgas, olles eksootiliseks külastuspaigaks turistidele (Annist 2014). Saatse Seto muuseum on koht, kuhu kohaliku arvates läheb eelkõige “võõras”, kes võib olla nii Eesti riigi kodanik kui ka välismaalane. Muuseum on kohalike jaoks oluline kui oma kultuuri esitlemise paik “võõrale”, kes saab teada, kuidas vanasti Setumaal elati. Teisalt on muuseumi külastavatel turistidel külaelanike silmis lisaks majanduslik tähtsus, kuna nad kujutavad endast sissetulekuallikat Saatse poele. Muuseum kannab ka sotsiaalset väärtust kui ruum, mis loob külaelanikele võimalusi Saatsesse tulnud turistidega suhelda. Kohtumispaigaks ja oma mõtete vahetamise kohaks “võõraga” võib Saatse muuseum muutuda ka kohaliku elaniku jaoks, toimides kui kontaktala (*contact zone*) (Clifford 1997).

Kirjandus

Andreson, Sigre. Ingrid Ivanov, Aare Hõrn 2008. Liidia Sillaots – setu kultuuri hoidja ja arendaja. Setumaa kogumik 4. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloo ja rahvakultuurist. Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituut: Tallinna Raamatutrükikoda.

Anderson, Benedict 1983. Imagining Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. London.

Anico, Marta 2009. Representing identities at local municipal museums: Cultural forums or identity bunkers? Anico, M. and Peralta, E. (eds). Heritage and Identity. Engagement and Demission in the Contemporary World. Routledge: London and New York, pp. 63-75.

Annist, Aet 2011. Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas. Arenguanthropoloogiline uurimus. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.

Annist, Aet 2014. Heterotoopiast hegemooniaks. Võim ja kultuur Setomaal. Maastik ja mälu. Pärandilooma arenguhooni Eestis. Sooväli–Sepping, H., Kaljundi, L. (eds.) Maastik ja mälu: Eesti pärandilooma arenguhooni. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 418-440.

Bardone, Ester. Epp Tamm 2013. Suitsupärandi loomisest Võrumaal. Runnel, Pille jt (eds) Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat nr 56. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 94–129.

Clifford, James 1997. Museums as contact zones, in J. Clifford Routes: Travel and Translation in the late Twentieth Century, Cambridge MA: Harvard University Press, 188–219.

Crew, Spencer R. 1996. African Americans, history and museums: preserving African American history in the public arena, in G. Kavanagh (ed.) Making Histories in Museums, London: Routledge, 80–91.

Crooke, Elizabeth 2006. Museums and Community. A Companion to Museum Studies. S. Macdonald (ed.) Blackwell, 170–185.

Davies, Charlotte Aull 2007. Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others. Amid, V. and Mitchell Jon P. (eds.) Routledge.

Eesti Rahva Muuseum 2014. Osalus muuseumides. Toim. Runnel, Pille. Pille Pruulmann-Vengerfeldt. Tartu. OÜ Greif.

- Eriksen, Thomas Hylland 2010.** Small Places, Large Issues. Third Edition. An Introduction to Social and Cultural Anthropology. Pluto Press.
- Evans, Jessica 1999.** Introduction to part four. – Representing the Nation: A Reader – Histories, Heritage and Museums. London and New York: Routledge, 365–371.
- Foucault, Michel [1967] 1984.** Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias – Architecture, Mouvement, Continuité <http://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf>
Vaadatud 12.05.15.
- Hurt, Jakob 1904.** Setukeste laulud. Pihkva-Eestlaste vanad rahvalaulud, ühes Räpina ja vastseliina lauludega, I. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura Toimituksia, 104. Helsinki.
- Hörn, Aare 1990.** Setomaa nurga' – aolugu ja vahtsõ' võimalusõ' – Setomaa 9, 187. http://www.setomaa.ee/index.php?id=63dc7ed1010d3c3b8269faf0ba7491d4&act=magazine_article&article_id=373 Vaadatud 12.05.15.
- ICOM. Rahvusvaheline Muuseumide Nõukogu.** ICOM-I muuseumi definisioon. [http://www.muuseum.ee/et/organisatsioonid/icom_rahvusvahelin/icom_muuseumi_defin/](http://www.muuseum.ee/et/organisatsioonid/icom_rahvusvahelin/icom_muuseumi_defin/fin/) Vaadatud 12.05.15.
- Jalakas, Kalju 2006.** Nõukogudeaegse põllumajanduse mured ja rõõmud. – Lukas, Jaan (koost). Põllumehed Kalevipoja tegude maalt. Jõgevamaa: Aivar Kokk; Jõgevamaa Ärikubi, lk 6–10.
- Jääts, Indrek 1998.** Setude etniline identiteet. Tartu ülikool, filosoofiateaduskond, etnoloogia õppetool.
- Jürgenson, Aivar 2005.** Seened kultuuriloos. Tallinn: Argo.
- Jürgen, Tiina 1985.** Etnograafiline kogu Viljandi koduloomuuseumis. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kaplan, Flora Edouwaye S. 2006.** Making and Remaking National Identities, in S. Macdonald (ed.) A Companion to Museum Studies. Oxford: Blackwell Publishing, 152–169.
- Karp, Ivan. Lavine Steven 1991.** Exhibiting cultures: the poetics and politics of museum display. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.
- Kiristaja, Arvis 2013a.** Setomaa kohanimed. Seto Instituudi Toimetised, 1. Värsk.
- Konsa, Kurmo 2014.** Pärandi tõlgendamine ja kasutamine identiteediloomes. Laulupidu ja verivorst: 21. sajandi vaade kultuuripärandile. Tartu Kõrgem Kunstikool.

- Korela, Tea 2011.** Muuseumitöötaja roll seto kultuuripärandi vahendamisel Saatse Seto Muuseumide näitel. Magistritöö. Kultuurikorraldus. Tartu ülikool.
- Korela, Tea 2014.** Saatse kool. Uurimusi Saatse Seto Muuseumi auks. Setumaa kogumik 6. Tallinn: Ajaloo Instituut.
- Kultuuriministeerium 2013.** Setumaa kultuuriprogramm 2014 – 2018. Rahvakultuuri Keskus http://www.rahvakultuur.ee/Setumaa_kultuuriprogramm_2014-2018_2350?s=2389 Vaadatud 25.05.15.
- Kunst, Tiiu 2014.** Varahoidja lugu. Setumaa muuseumid 2. Seto Talumuuseum. Tallinna Raamatutrükikoda.
- Kuutma, Kristin 2007.** Kultuuripärand. - Argikultuuri uurimise terminoloogia e- sõnastik. Toim Tiiu Jaago. Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <http://argikultuur.ut.ee> Vaadatud 12.05.15.
- Laherand, Meri-Liis 2010.** Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Sulesepp.
- Leete, Art 2010.** Geopolitics and Ethnology. The Setu Case. Lehtonen, Jussi; Tenkanen Salla (Eds.) Ethnology in the 21st century. Transnational Reflections of Past, Present and Future. Turku: University of Turku, 35–47.
- Lillak, A. 2009.** Nulgad – Setumaa 2. Vanem ajalugu muinasajast kuni 1920 aastani. Tartu, 320–321.
- Lõvi, Laine 2014.** Seto Talumuuseum aastal 2014. Setumaa talumuuseumid 2. Seto Talumuuseum. Tallinna Raamatutrükikoja OÜ.
- Macdonald, Sharon. Fyfe, Gordon 1996.** Theorizing Museums. Oxford: Basil Blackwell.
- Mason, Rhiannon 2007.** Museums, nations, identities: Wales and National Museums. Cardiff: University of Wales Press.
- McLean, Fiona. Cooke, Steven 2003.** The National Museum of Scotland: A symbol for a new Scotland? – Scottish affairs, 45, 8, 111–127.
- Mounin, Georges 1985.** Semiotic Praxis: Studies in Pertinence and in the Means and Expression of Communication, Plenum Press, New York and London.
- Murchison, Julian M 2010.** Ethnography Essentials. Designing, Conducting and Presenting Your Research. San Francisco: Jossey Bass.
- Piho, Mare 2005.** Etnograafilisi ja kultuuriloolisi esemeid Saatse muuseumis. Setumaa muuseumid 1. Saatse muuseum.

- Piho, Mare 2005.** Setumaa muuseumidest. Setumaa muuseumid 1. Saatse muuseum. SA Setu Kultuuri Fond, MTÜ Arheoloogiakeskus.
- Piho, Mare 2014.** Seto hõbehted. Seto Talmuuseum. Setumaa muuseumid 2. Tallinna Raamatutrükikoda.
- Pöder, Ester 1986.** Setu rahvariided Etnograafiamuuseumi kogudes. Diplomitöö. NSV Ajaloo kateeder. Tartu Ülikool.
- Põlva Maavalitsus 2015.** Põlva Maakonna Arengukava 2015-2020.
<http://www.polvamaa.ee/documents/876469/3214817/P%C3%B5lvamaa+arengukava+2015-2020.pdf/d8faf959-9a1a-4292-a0c0-a26bdf5a940d> Vaadatud 12.05.15.
- Pärdi, Heiki 1995.** Muuseum – kultuurinähtus ja kultuuriuurimise allikas. Magistritöö. Tartu ülikool.
- Riigikogu 1996.** Muuseumiseadus. Riigi Teataja.<https://www.riigiteataja.ee/akt/742417> Vaadatud 12.05.15
- Runnel, Pille 2002.** Traditsiooniline kultuur setude enesemääratluses 1990ndatel aastatel. Tartu ülikooli etnoloogia õppetool.
- Runnel, Pille. Krista Lepik. Linda Lotina.** Constructing National Identity: A National Museum Visitor Perspective. The International Journal of the Inclusive Museum.
- Semm, Kadri, Sooväli Helen 2004.** Võimuideoloogiatega peegeldused Setumaa kultuurimaastikes. M. Aun, A. Jürgenson. (Eds.). Setumaa kogumik. 2: Uurimusi Setumaa arheoloogiast, rahvakultuurist, rahvaluulest, ajaloost ja geograafiast. Tallinn: Ajaloo Instituut, 19-31.
- Smith, Laurajane 2006.** The Uses of Heritage, London and New Yorke: Routledge.
- Soosaar, Evelin 2007.** Eesti posti suletavad 44 postkontorit. ERR.
<http://uudised.err.ee/v/majandus/74ba7335-42e7-416f-8a14-a99753365265> Vaadatud 12.05.15.
- Rahvaloendus 2011.** Statistikaameti kaardirakendus. Statsikaameti kodulehekülg.
<https://estat.stat.ee/StatistikaKaart/VKR> Vaadatud 12.05.15.
- Ronström, Owe 2008.** A Different Land. Heritage Production in the Island of Gotland. Shima: The International Journal of Research into Island Cultures. Volume 2, Number 2, 2008. <http://www.shimajournal.org/issues/v2n2/c.%20Ronstrom%20Shima%20v2n2%201-18.pdf> Vaadatud 12.05.15.

Semm, Kadri, Helen Sooväli 2004. Võimuideoloogiate peegeldused Setumaa kultuurimaastikes. Setumaa kogumik 2. Uurimusi Setumaa arheoloogiast, geograafiast, rahvakultuurist ja ajaloo. Ajaloo Instituut. Tallinna Raamatutrükikoda.

Sibul, Priit 2009. Põlva maakonna sotsiaalne infrastruktuur. Maakonnaplaneeringu teemaplaneering. [https://polva.maavalitsus.ee/documents/180559/1085577/SELETUSKI RI.pdf/43007006-47a0-4a6b-a794-1a189273a544;jsessionid=CB53792E70E2FB704B586170A2FB5671?version=1.0](https://polva.maavalitsus.ee/documents/180559/1085577/SELETUSKI%20RI.pdf/43007006-47a0-4a6b-a794-1a189273a544;jsessionid=CB53792E70E2FB704B586170A2FB5671?version=1.0)

Vaadatud 12.05.15

Simone, Nina 2010. The Participatory Museum. Santa Cruz: Museum 2.0.

Teppor, Marge. Kultuurilise osaluse võimalustest ERM-i ja käsitööharrastajate näitel. http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/28879/teppor_marke.pdf?sequence=1 Vaadatud 12.05.15.

Veeber, Natalja. Veeber Renaldo 1995. Saatse muuseumi asutamisluhu ja käekäik aastail 1974 – 2004. Setumaa muuseumid 1. Saatse muuseum. SA Setu Kultuuri Fond, MTÜ Arheoloogiakeskus. Tallinn, 45–57.

Verlag, Peter Lang 2014. Democratising the Museum: Reflections on Participatory Technologies. Pille Runnel, Pille Pruulmann–Vengerfeldt (Eds.)

VP 2014. Välitööpäevik. Autori valduses.

Värska valla arengukava 2012-2024.

<https://www.riigiteataja.ee/aktiis/4170/4201/3022/Arengukava%202012%20muudatustega.pdf>
Vaadatud 12.05.15

Värska Vallavolikogu 2005. Seto Talumuuseumi arengukava aastateks 2005-2015.

Värska. http://vana.verska.ee/doc/STM_arengukava_2005_2015.pdf Vaadatud 12.05.15

Västri, Ergo-Hart, Ester Võsu 2010. Performing Votianness. Heritage Production, the Votian Museum and Village Feasts. Ethnologia Europaea 40:2.

Watson, Sheila 2007. Introduction to part three. Identity. Museums and Their Communities. Routledge, 269 – 275.

Summary

Relationships between museum and community – The case of Saatse Seto museum

The aim of this study is to explore the value of Saatse Seto museum for the Saatse community, and to find out what kind of meanings does the museum carries for the people living close to the museum.

As a methodology I used ethnographic fieldwork that I conducted during August 2014 in Saatse “nulk”. The word “nulk” is a word used by local setus for defining the administrative borders of the villages. Thanks to the conversations with the locals, I understood that the term “community” is much more difficult and dynamic than I had thought at the beginning. On one hand, there are people who consider to be locals, on the other, there are people who do not identify themselves with the word “local”. These are either the vacationers of Saatse, who just come to spend their summer in Saatse, or the border guards who work in Saatse region guarding the Estonian – Russian border. My fieldwork also brought up the issue of where is Saatse village community at present? As well as whether the setu ethnic community really exist. My interviewees opposed a vision of past times to the present situation to describe the lack of people in Saatse area, and saying that village community does not exist anymore, as it was in the past when there were many village parties (called “kirmaskid”). Then the Saatse culture house was open and there also existed Saatse school where many of the village children have studied. Now there are no young people living in the area and the school was closed in 2006. This fact makes the region empty of life. Thus, I may conclude that the word “community” was a word, which I initially used as a scientific category to label the way people live in Saatse, without considering that they themselves do not feel to belong anymore to something idyllic that only existed in the past.

However, my research shows that among the memories of the locals, the creation of Saatse museum is perceived as a vital moment in the recent history of Saatse village. Its creation has been experienced as a communal process – a community activity, that was initiated by a local schoolteacher and headmaster Viktor Veeber, who had no professional background in museums but still gathered the material culture of the village

community. So the museum creation can be perceived to be a “heritage production” where Veeber became the “cultural expert” who selected what objects are worth to be preserved for the future, and what is not (Ronström 2008). In this way we can analyze this process of museum creation as a political activity where one person had the power to choose some cultural elements from the past and leave out some others (Anico 2009). On one hand, he appreciated the objects that represented peasant culture that were not used anymore in the Soviet period which brought about many changes in the material culture. In this sense, the creation of the museum cannot be seen as an oppositional activity, as for the case of many other community museums that oppose the representation of their culture at the hand of state museums (Clifford 1997, Crooke 2006). On the contrary, Saatse museum can be seen as a way of “saving” some vanishing cultural elements from ruination and disappearance. On the other hand, Veeber felt that living culture around him is a constantly changing process, and it is also the present day that should be restored in the museum environment. Therefore, in the museum the old peasant culture exists together with the objects from the soviet period. It was not only Veeber himself, but also the village people who played a vital role in the creation of this museum. They became the “donators” of the objects, also helping to carry the material culture to the museum and take care of them in their new setting.

The material culture in Saatse Seto museum carries a symbolic value for the locals. It is seen as a place which represents the local community – Saatse village and also, the ethnic community – setu people that I interpretate as an imaginary community (Anderson 1983) united by cultural bonds (setu dialect, orthodox religion, folk costumes, singing traditions). According to the locals, the material culture in the museum represents the past, that is now part of a collective memory. These artefacts carry in them a memory of the local Saatse school museum, where many of the locals spend their school period, but which was closed due to the lack of children in the village. Also, the way of life of the setu people have changed. Many have emigrated from their home villages in Setu and live in other Estonian cities. Thus, I believe that the representation of the past can be seen according to Anico as an “identity bunker” which ignores the present sociocultural situation (Anico 2009). However, my interviewees do not see the representation of the past as something problematic. They feel that the artifacts carry a pedagogical value for the younger generation. Secondly, it is a way for the older generation to revitalize their memory with the lived past in the

museum environment. Objects from the past are also considered to be valuable for the new people who are creating homes in Saatse village in the present day and who feel curious of the history of the village.

This research proves, that a museum, which is traditionally considered to be a static archive of cultural heritage, may be seen as a process of performative acts. When material culture is considered to be something static by the village people, then the museum events are dynamic and give the locals the reason to visit Saatse museum again after a while. On one hand, the events allow for the communication of the imagined ethnic past through the re-creation of traditional setu food and sharing it with the people attending in the event. The annually held traditional cheese event, allows the public performance of the traditions of the ethnic group. On the other, there are events in the museum that do not connect with the setu cultural heritage, but they enable the local people to collaborate in the museum environment. One such day is Teeme Ära, an annually held event all over Estonia when people gather together and altogether clean their environment. In 2012, this event was organized also in Saatse museum, which enabled a collaboration between local people and the border guards in the territory of the museum. I consider this event to be an important one in a village contexts, where there are not many opportunities for shared events. In this way, I interpret the museum events as something oppositional to the material culture. Events are “cultural forum” which enable many different activities to happen in the museum space – recreating the past traditions but also enabling more collaborative activities.

According to my research, the museum visiting is an ambivalent practice. Even though the museums are important places of coming together because of their events, they are places that are not visited very often by the locals. Majority of them said that they go to the events only few times a year. The reasons for not going to the museum are different. Many elderly people bring out the idea that because they have used these objects in the museum in their youth, they do not feel the need to go and see them. Another reason is the fact that the forest located behind the museum is full of mushrooms. Picking mushrooms carries an economic value for the village people. The practice of selling mushrooms in Saatse or in Värskä center has become an important way for earning the some extra money. Additionally, the time is an important factor that influences the museum visiting. Locals describe how they were very busy in the past and how they

lack time also in the present moments. Thus, other activities were and are still nowadays more important than going to the museum: cattle breeding, working and going to school. Also, social problems (such as high age and health problems, alcoholism) have a great effect on the museum visitation. Some locals also said, that there is a lack of social network in the villages. Because of the high age of the people and health problems they have no one in the village to go to the museum with. Therefore, Saatse museum becomes a place to visit together, not with other village people, but with friends and relatives who come to visit the locals.

Last but not least, the locals made a distinction between categories “own” people and “foreigners”, who are perceived to be people born in other parts of Estonia or those who come to visit Saatse from other countries. Thereby, the museum becomes a visitation site for the tourists who want to gain new knowledge of the local culture. Ultimately, the museum carries an economic value for the locals. Because of the museum, in fact, tourists come and bring economic value to other enterprises in the village such as the local shop, yet carrying also a social value, giving locals the chance to interact with the tourists. Hence the museum becomes a place of “contact zone”, where during different events the locals could interact more with visitors, sharing their mutual interests and thoughts and somehow renewing the spirit of a community (Clifford 1997).

LISAD

Lisa 1. Välitööl kasutatud küsimustik.

Isiklik seos muuseumiga

1. Kui kaua Te olete Saatses elanud?
2. Millised on Teie mälestused seoses Saatse muuseumiga?
3. Milline on teie seos Saatse muuseumiga?
 - Olen kuulnud, et Renaldo Veeber kogus Saatse muuseumi jaoks esemeid. Kas teie perest on ka asju, mis Saatse muuseumile on antud? Milliseid?
5. Kui tihti te käite Saatse muuseumis?
- 6.. Olen kuulnud, et Saatse muuseum korraldab mitmeid erinevaid üritusi. Millistel üritustel te ise olete osalenud?
 - Kuidas need üritused on teile meeldinud?
7. Millistel plaanite osaleda?
 - Mida te neist ootate?

Kogukonna seos muuseumiga

8. Millist rolli mängib muuseum Saatse küla jaoks?
9. Millist rolli mängib Saatse muuseum setu kogukonna jaoks laiemalt?

Muuseumi tulevik

10. Millist rolli peaks üks muuseum üldse ühe kogukonna jaoks mängima?
11. Milliseid esmeid peaks üks setu muuseum sinu arvates eksponeerima?
 - Mida sa arvad tänapäevaste setu asjade eksponeerimisest?
12. Milliseid üritusi võiks muuseum tulevikus korraldada?
 - Miks?
13. Mida arvad sellest, et inimesed, kes ise muuseumis ei tööta, võiksid seal ise muuseumis neile meelepäraseid näitusi teha?
 - Millised need näitused võiksid olla

Lisa 2. Fotod.

Foto 1. Välitöö toimumiskoht – Saatse (kunagine Saatserinna) nulk.
Koostanud: Arvis Kiristaja. Joonis: Jaana Ratas

Foto 2. Argielu Saatse poe ees. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 3. Saatse kultuurimaja. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 4. Muuseumi sünnipäev. Kohalik meenutab Saatse muuseumi vana ekspositsiooni. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 5. Meistrite Nädal Värskas Talumuuseumis. Vöökudumine. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 6. Saatse Seto muuseumi hoone. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 7. Perdagu küla potid. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 8. **Ivan Pliin** oma potitehases **Perdagus** savipotte valmistamas. Autor: **Anna-Kristina Rätsep**

Foto 9. Põllutööriistad **Saatse Seto** muuseumi püsiekspositsioonis, taustaks **Renaldo Veeberi** seinamaal. Autor: **Anna-Kristina Rätsep**

Foto 10. Setu leelo kardinad usukombestiku tutvustaval püsiekspositsioonil Saatsse Seto muuseumis.

Foto 11. Pühasenulk Saatse Seto muuseumis. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 12. Saatsse Seto muuseumi Tallihoone interjäär. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 13. Setu linaserättide näitus. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Foto 14: Parima sõirameistri valimine sõirapäeval Saatse Seto muuseumis. Autor: Tea Korela

Foto 15: Külaleanikud koos Saatse kordoni piirivalvuriga Saatse Seto muuseumi õuealal küttepuid ladumas. Autor: Tea Korela

Foto 16: Turistid Saatse Seto muuseumis vana setu jaanipäeva kombeid “taasloomas”. Autor: Anna-Kristina Rätsep

Lihthitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina ANNA - KRISTINA RÄTSEP
(sünnikuupäev: 17.11.1991 ^(autori nimi))

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihthitsentsi) enda loodud teose
MUUSEUMI JA KOGUKONNA SUHTE - JAATJE SETO
MUUSEUMI NÄITEL
(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on KRISTIN KUUTMA
(juhendaja nimi)

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihthitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, pp.kk.aaaa 27.05.2015

